

Conceptes i teories sobre problemes socials

Marcel Balasch Domínguez
Marisela Montenegro Martínez

P06/10052/01985

Índex

Introducció	5
1. L'enfocament funcionalista: els problemes socials són producte de disfuncions	9
1.1. Principis generals del funcionalisme	9
1.2. El canvi social: alteracions i reajustaments de l'equilibri del sistema	11
1.3. Els problemes socials: persones o col·lectius disfuncionals respecte al sistema	12
2. La perspectiva conflictivista: l'estructura social genera els problemes socials	18
2.1. Premisses fonamentals de les perspectives conflictivistes	19
2.2. Mecanismes de reproducció de la societat	20
2.3. Perspectives conflictivistes i els problemes socials	23
3. Socioconstruccionisme: els problemes socials són producte de construccions col·lectives	25
3.1. Perspectiva socioconstruccionista: crítica a la concepció representacionista del coneixement i premisses fonamentals	25
3.2. La perspectiva socioconstruccionista i els "problemes socials"La perspectiva socioconstruccionista i els "problemes socials"	28
4. Perspectiva situada: anàlisi crítica de la intervenció social	31
4.1. El coneixement expert de la intervenció social	33
4.2. Agents socials definits en la intervenció social	35
4.3. Implicacions dels models imperants de la intervenció social: un exemple	38
5. Acció col·lectiva i "problemes socials"	41
5.1. Cert descontentament amb l'ordre social	42
5.2. Possibilitat i desig del canvi	44
5.3. Agents col·lectius	47

Introducció

El concepte de *problemes socials*, com veurem, no inclou un significat unívoc. Al contrari, al voltant d'aquest àmbit han proliferat diverses teories, enfocaments i/o perspectives que han tractat d'explicar-lo. Així mateix, els agents socials involucrats en aquesta discussió pertanyen a àmbits radicalment diferents.

El concepte de *problemes socials* emergeix indissociablement connectat al sorgiment de les ciències socials. Seguint a Ibáñez (1990), el naixement de les ciències socials es constitueix entorn del problema de l'*ordre social* i a la pretensió d'abordar-lo des dels paràmetres de la racionalitat científica. El *Leviatán* de Hobbes, publicat el 1651, va comportar un dels primers intents de vincular el coneixement científic i la resolució del problema de l'*ordre social*. Així, la reflexió sobre la societat quedava centrada en el problema del *govern de les societats*, entès com a certes maneres de gestionar la societat que incideixen en el seu rumb i s'orienten al bé comú. Sorgeix, així, la preocupació per alguna cosa anomenada *societat* que s'ha d'explicar i estudiar per a gestionar-ne el funcionament òptim.

La gestió de les societats esmentada es pot avaluar i aviat sorgeix la idea que per a millorar els sistemes de resolució del problema és necessari disposar d'un saber precís sobre la societat.

En el segle XIX, amb el sorgiment dels estats moderns, aquests sabers s'especialitzen en àmbits específics i es constitueixen les diverses disciplines de les ciències socials.

Com veiem, per tant, la noció de problema social està fortament vinculada al naixement de les ciències socials. Actualment, podem rastrejar aquesta herència en diverses perspectives teòriques que produeixen sabers entorn de les nostres societats i que, al seu torn, proposen cursos d'acció en el camp de la intervenció social. No obstant això, no tots els enfocaments teòrics assumiran l'encàrrec centrat en el *govern de les societats*. Com veurem en el transcurs d'aquest mòdul, des d'algunes postures crítiques es qüestionarà el paper de les disciplines en les ciències socials i es posarà de manifest la vinculació entre aquests sabers i el manteniment i constitució de relacions de poder.

No obstant això, progressivament els problemes socials han involucrant cada vegada més diversitat d'agents socials. Si bé, com s'ha dit, aquest concepte té una forta vinculació amb el naixement de les disciplines científiques i, habitualment, aquest concepte ens remet a la branca de les ciències socials aplicades i/o a la intervenció social, aquests no són els únics centres des dels quals es discuteix sobre aquest concepte. Actualment, l'àmbit dels problemes soci-

als involucra no solament persones especialitzades en les ciències socials, sinó també d'altres agents socials que alcen la seva veu, o bé per a mostrar aquells aspectes que poden considerar-se problemàtics en les nostres societats i que han estat obviats des de les ciències socials, o bé per a denunciar els efectes que els sabers de les disciplines científiques produeixen sobre certes persones i col·lectius.

El naixement de les ciències socials està vinculat al problema de l'*ordre social* i a la necessitat de produir sabers precisos sobre les nostres societats per a resoldre'l

En aquest mòdul revisarem els conceptes i teories fonamentals d'algunes perspectives i enfocaments que es preocupen, de diverses maneres, pels problemes socials. Es treballaran els enfocaments dominants en l'àmbit de la intervenció social, i també perspectives crítiques a aquests plantejaments. Així mateix s'abordaran alguns conceptes relacionats amb les formes d'acció col·lectiva empreses des de la societat civil, que problematitzen aspectes de les nostres societats contemporànies.

Concretament, aquest mòdul es desenvoluparà en cinc nuclis de coneixement que revisaran els principis fonamentals de la perspectiva funcionalista, la perspectiva conflictivista, el socioconstruccionisme, la perspectiva situada i finalment les formes d'acció col·lectiva, respectivament. Cadascuna d'aquestes posicions proporciona marcs de comprensió sobre allò social que repercutiran, com veurem en pròxims mòduls, en les maneres com s'identifiquen els problemes socials i les accions que s'emprenen per a plantar-los cara.

En aquest mòdul es pretén desenvolupar diverses perspectives i enfocaments, i també múltiples agents socials que proporcionen explicacions sobre el fet social, cadascun dels quals reverteix en com s'entenen els problemes socials. L'objectiu d'aquest mòdul és mostrar un ventall heterogeni de posicions involucrades en els problemes socials i proporcionar les eines necessàries per a reflexionar sobre els efectes i les implicacions que cadascun d'aquests enfocaments pot tenir en l'àmbit dels problemes socials.

Breu recompte dels continguts de què es tracta en aquest mòdul

A continuació esbossarem, a manera introductòria, els continguts que es desenvoluparan en els nuclis de coneixement següents del present mòdul centrats en l'exposició de diversos marcs teòrics que ofereixen una comprensió de la societat i al seu torn dels problemes socials.

Recurs interactiu només accessible al web.

WEB

En l'esquema anterior es resumeixen els continguts fonamentals de què es tractarà en els pròxims nuclis de coneixement i pot servir de guia per a seguir-los.

Com mostra aquest esquema, les perspectives funcionalista i conflictivista intenten explicar allò social fent argumentacions que reverteixen en les maneres com es comprèn que és un problema social i, per tant, en les accions que s'han d'emprendre per a pal·liar-lo en el primer cas i per a transformar allò social en el segon.

La perspectiva socioconstruccionista, en canvi, emfatitza la dimensió simbòlica i els processos i relacions psicosocials mitjançant els quals es defineix allò social i per consegüent els problemes socials.

La perspectiva situada proposa una mirada crítica cap als àmbits d'intervenció social i proporciona eines per reflexionar sobre els coneixements, els agents i les institucions involucrades en la definició dels problemes socials.

Finalment, les iniciatives d'acció col·lectiva s'erigeixen en agents socials que alcen la seva veu per a denunciar un cert descontentament amb unes situacions determinades en una societat concreta i s'orienten activament cap a la seva transformació.

Resum

El sorgiment de les ciències socials està íntimament vinculat amb el concepte de *problemes socials*.

Es va fer necessari produir sabers precisos sobre les nostres societats per a orientar el seu rumb i per a vetllar pel bé comú.

En aquest mòdul es revisaran diverses perspectives i agents involucrats en la comprensió social i específicament en els problemes socials.

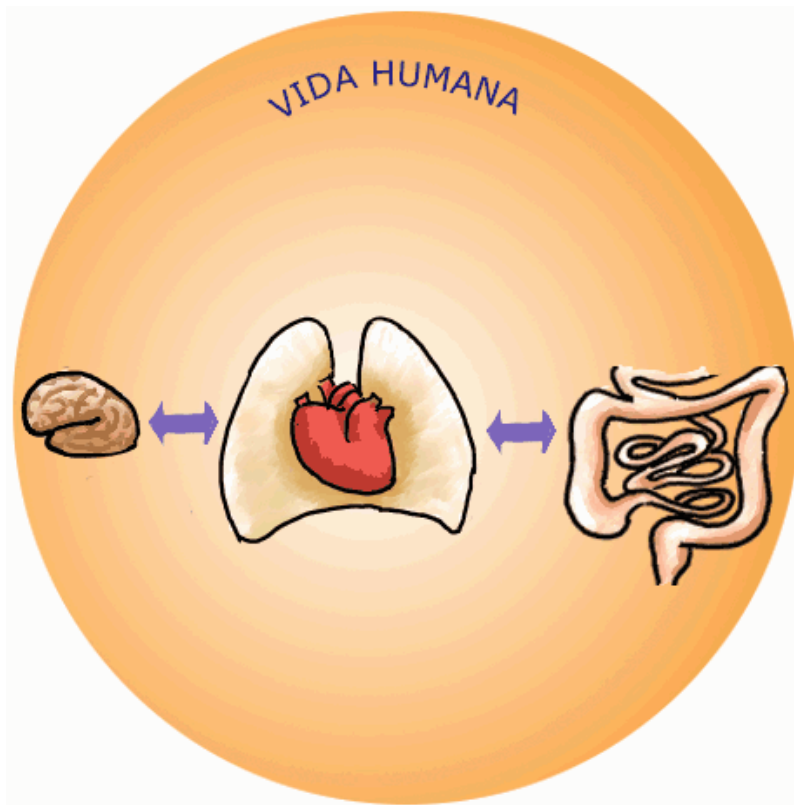

1. L'enfocament funcionalista: els problemes socials són producte de disfuncions

En aquest nucli revisarem la concepció de la societat i els principis fonamentals del funcionalisme. A continuació ens centrarem en com és explicat el canvi social des d'aquesta perspectiva, i finalment atendrem a la forma que conceptualitza què és i quan som davant d'un problema social.

1.1. Principis generals del funcionalisme

La perspectiva funcionalista entén la societat com **un sistema social**. El fet social és entès com un producte articulat amb distints nivells d'organització. La imatge o metàfora que se sol utilitzar per a descriure aquesta manera d'entendre la societat és la del cos humà i la manera que ha estat entès des de l'anatomia.

Com veiem en la imatge anterior, el cos es compon d'un conjunt d'òrgans que són més o menys diferenciats entre si i actuen en articulació amb els altres. Cada òrgan té la seva pròpia funció i junts serveixen de suport a la vida humana. El funcionalisme entén a la societat de la mateixa manera que s'entén el cos humà. És a dir, com un sistema social compost de diverses parts, cadascuna de les quals té la seva pròpia funció i que alhora manté una relació d'interdependència amb la resta. L'articulació de totes les parts és la que sosté

i assegura el funcionament de la societat. La societat és entesa com un sistema unitari en **equilibri** que és 'més que la suma de les seves parts'. Aquesta és la base de la perspectiva funcional.

La diferenciació de funcions dintre de la societat és vista per autors com Parsons (1951) com la manera en què es conforma el món social. Aquest autor proposa un model en què hi ha quatre àmbits d'organització que es relacionen entre si de diferents maneres. L'àmbit **fisiològic** (el cos), el **de personalitat** (la psicologia individual), el sistema **social** (els rols i les posicions) i el sistema **cultural** (coneixement, literatura, art i altres productes humans). Aquests són els àmbits en què s'organitza la vida i les relacions dels éssers humans. Cadascun d'aquests àmbits funciona de manera més o menys diferenciada; no obstant això, segons el funcionalisme, aquesta separació només es pot fer analíticament, ja que en les nostres vides diàries aquests àmbits es barregen a cada moment.

La perspectiva funcionalista en les ciències socials, per tant, estudia la funció que cada part o sector de la societat ocupa en el manteniment de l'**homeòstasi** o equilibri del sistema social.

- 1) El **sector econòmic** s'encarrega de la generació de riquesa i de la capacitat d'aconseguir i transformar els recursos.
- 2) El **sector polític** de coordinar les activitats per mitjà d'un poder legítim. Aquests dos sectors mantenen l'equilibri per a la supervivència i relacions amb l'exterior d'una societat determinada.
- 3) El **sector legal**, és a dir les formes de control formal i informal, evita els conflictes interns i permet a les persones estar cohesionades amb els grups a què pertanyen.
- 4) Els processos de **socialització**, principalment portats a terme per la **família i l'escola**, s'encarreguen de perpetuar els valors i les normes centrals de la societat i permetre la convivència de les diferents persones i grups socials.

El que es pretén estudiar, sota aquesta perspectiva, és la funció que pugui tenir una pràctica social, un col·lectiu social o una institució en el manteniment de la societat.

Perquè un sistema social pugui subsistir ha d'aconseguir la integració coherent i harmònica de totes les seves parts, mitjançant mecanismes de **socialització** i **control social**. Un sistema social que vulgui subsistir i mantenir l'equilibri ha de tenir mitjans per a controlar tensions i desviacions, o sigui, mecanismes integradors de control social. Aquests poden ser de diversos tipus, com: san-

cions interpersonals, activitats rituals, institucions que actuen com a vàlvula d'escapament i de reintegració i agències de control social capaces de recórrer a la força i la coerció.

Les relacions entre totes les parts del sistema i les funcions de cadascuna d'aquestes contribueixen al manteniment de la cohesió, l'equilibri i l'homeòstasi del sistema social.

Exemple

Si volguéssim estudiar el matrimoni des de la perspectiva funcionalista la pregunta que ens hauríem de fer és: per a què serveix?, quina funció ocupa la institució familiar en el manteniment de l'equilibri del sistema social en el qual es troba? La resposta, per tant, dependrà de les característiques particulars del sistema social específic que estudiem.

La perspectiva funcionalista entén la societat com un sistema en el qual els diferents sectors socials actuen harmònicament per a mantenir l'equilibri social. Cadascun regula part de l'activitat social i permet que estiguem junts/es en la societat.

A pesar de l'estàtica que sembla reflectir aquesta perspectiva, les pràctiques socials es presenten com a dinàmiques. Cada vegada la societat evoluciona cap a més complexitat i les funcions es diversifiquen i es fan més complexes. En aquesta dinàmica hi ha aspectes que són funcionals i uns altres que no ho són. Els primers contribueixen a mantenir la cohesió de la societat i els segons la interrompen d'una manera o un altra. Aquests últims causen distints tipus de desequilibris en les institucions i àmbits del sistema social (Merton, 1957).

1.2. El canvi social: alteracions i reajustaments de l'equilibri del sistema

Com hem vist, les relacions entre les distintes parts que componen una societat es presenten com a dinàmiques i la diversitat i funcions de cadascuna d'aquestes es diversifica i es fa més complexa. És degut al fet que el sistema s'haurà d'adaptar o reajustar a les noves condicions en què es produirà el canvi social.

El canvi social es produeix atès que el sistema s'ajusta a les noves condicions i tracta d'evitar o pal·liar els desequilibris que es presenten.

Per tant, el canvi social és **funcional** al sistema. El sistema es va ajustant a les necessitats canviants i algunes de les seves parts van variant amb l'objectiu de restablir l'equilibri. El consens que es produeix en el si del sistema permet que s'instaurin i/o morin pràctiques socials dependent de la seva funcionalitat en

relació amb el sistema social en la seva totalitat. El canvi social són els ajustaments que fa el sistema per a reestablir l'equilibri enfront de les desviacions que hi ha.

En la versió funcionalista de la societat, com veiem, el canvi social ocorre per l'evolució de la societat mateixa. La societat es fa cada vegada més complexa i les funcions de les diferents parts de la societat es diversifiquen. Mantenen, no obstant això, una coherència interna –funcional– entre elles. Mentre la dinàmica d'alguna de les parts canvia, la resta del sistema s'acomoda a aquest canvi. El que es transforma és la complexitat en les relacions de les parts com un tot.

En alguns casos el canvi social comporta la transformació o renovació institucional a causa de la **disfuncionalitat** de les institucions en certs moments com a conseqüència de transformacions en d'altres parts del sistema. En aquests casos es transformen les institucions per unes altres més adequades al funcionament general del sistema (De Francisco, 1997). El sistema s'autoregula i adapta aquelles institucions que ja no li són útils. Mantenen la seva funció, però aquesta es porta a terme per altre mitjans adequats a les transformacions que hi ha hagut.

En altres casos, es posa el pes de les teories funcionals en els aspectes del **desequilibri**. Quan un sistema social és empès per algun factor a un estat de desequilibri en un moment determinat, el sistema busca els mecanismes per a restablir l'equilibri fins que ocorre un altre desequilibri. En aquest anar i venir passen els canvis en la societat, a partir de les diferents reestructuracions que ha de fer el sistema per a trobar-se en equilibri.

Els psicòlegs i les psicòlogues socials ja estem familiaritzats amb aquest tipus d'explicació, hem estudiat com Heider (1958) o Festinger (1957) explicaven les maneres en què els éssers humans busquen l'equilibri entre les seves cognicions i els seus afectes per a adaptar-se al context que els circumda.

1.3. Els problemes socials: persones o col·lectius disfuncionals respecte al sistema

El canvi social es produeix, per tant, quan el sistema es reajusta a les noves condicions. Aquests reajustaments no comporten, no obstant això, una modificació de totes les parts del sistema, sinó d'aquelles que són identificades com disfuncionals en alterar l'equilibri o l'homeòstasi social. En la mesura que algunes parts del sistema social siguin identificades com a disfuncionals, els procediments per a reequilibrar el sistema s'orientaran a pal·liar-les, intervenir-hi o actuar-hi.

Exemple

Per exemple, el concepte d'*anòmia* (Durkheim, 1895) es refereix a la sensació d'ansietat i desorientació que es produeix en les societats modernes per certes condicions socials. Aquestes es resumeixen en la falta de claredat de normes de comportament per a les persones, desajustaments en els valors morals i religiosos que produeixen pèrdua de sentit en les persones, etc. L'anòmia és presentada com un detonant possible de casos de suïcidi

Exemple

La densitat de la població, el descobriment de territoris nous, un producte que no troba venda en el mercat, poden ser exemples d'aquests desequilibris als què el sistema s'ha d'acoblar.

i també és un concepte utilitzat per altres autors per a explicar tipus de desviació social com la criminalitat o la delinqüència (Merton, 1957).

El concepte d'anòmia es pot utilitzar d'una manera general per a exemplificar com es percep la desviació personal o grupal en la perspectiva funcionalista de la societat. L'anòmia, encara que es produeixi per causes inherents al sistema social, afecta la conducta funcional només d'una part, en el sentit que certes parts es tornen disfuncionals. Les xifres de suïcidi o les de delinqüència poden mostrar els nivells de disfuncionalitat de certs sectors socials. Els problemes socials remetent a la relació de disfuncionalitat d'aquests sectors pel que fa al seu sistema social. Algunes definicions, d'acord amb aquest enfocament, de què és un problema social són:

Una situació que viola una o més normes generals compartides i aprovades per una part del sistema. (Merton i Nisbet, 1971:1)

O bé:

Un fenomen social que té un impacte negatiu en les vides d'un segment considerable de la població. (Kohn, 1976:94)

La manera de pal·liar aquesta situació és produint un canvi en els elements que són disfuncionals. D'aquesta manera, la resolució des d'aquest marc general d'enteniment de la societat, consisteix a **integrar** o **transformar** les formes desviades en el sistema. La recerca de mecanismes de solidaritat mecànica o orgànica que permeti a les persones trobar un sentit de vida i les allunyi de sentiments anòmics (Durkheim, 1895). En aquest cas, es parlaria de canvis microscòpics en el sistema que millorarien la seva funcionalitat per a tots els membres del grup social.

En el sistema funcional no és necessari cap ens privilegiat per a fer la transformació social, ja que és el mateix sistema en el seu conjunt qui fa els ajustaments necessaris per al seu equilibri. Els rols que ocupen les persones i les normes de la societat regeixen el funcionament global de les persones en els diferents contextos. A aquelles persones o col·lectius que siguin *disfuncionals* al sistema, se'ls considera afectats pels problemes socials, com per exemple, delinqüents o malalts, i són absorbits pel sistema per a intentar adaptar-los de nou a les normes generals del sistema. Per a això es creen institucions com la presó o l'hospital, que compleixen amb la funció de reeducar i guarir aquelles peces desllorades i anòmiques.

La intervenció sobre un problema social consistirà, per tant, a millorar l'adaptació de les persones i col·lectius a la totalitat del sistema, fer els ajustaments pertinents a partir dels desequilibris que es creïn per a restablir l'harmonia. Aquesta perspectiva no proposa un actor privilegiat per a la transformació radical; al contrari, són els diversos actors socials, polítics, jurídics i econòmics que, mitjançant les seves accions, busquen mantenir l'equilibri del sistema.

Els problemes socials són situacions en què persones o col·lectius estan en relació disfuncional respecte al sistema. El sistema es reequilibrarà intervenint en aquests sectors o col·lectius i millorant la seva adaptació a la totalitat del sistema social.

Activitat

Tenint en compte els principis fonamentals de la perspectiva funcionalista, identifiqueu tres col·lectius de la nostra realitat social que puguin considerar-se problemes socials. Justifiqueu la vostra elecció utilitzant les nocions de disfuncionalitat, desequilibri, i/o anòmia social.

El coneixement científic: una eina per a identificar els problemes socials

Com veiem en tractar de respondre l'activitat proposada al marge, per a poder identificar què és un problema social des de la perspectiva funcionalista, necessitem conèixer, al seu torn, el sistema social que ens trobem. És a dir, és necessari disposar de cert coneixement sobre el sistema social per a descobrir els moviments d'equilibri i, també, les desviacions creades en aquest moviment. Per a això és fonamental el paper dels científics i la seva presència en les institucions encarregades de regular l'àmbit social. Mitjançant el coneixement dels recursos disponibles i de les funcions de cada part del sistema social serà possible optimitzar el funcionament d'una societat determinada. El coneixement sobre el fet social, les conductes individuals i col·lectives és, per tant, una **eina funcional** al sistema. És important conèixer els mecanismes d'una societat per a poder controlar i predir el seu curs, per a assegurar el manteniment d'un millor equilibri i per a ajudar a la seva evolució de la manera més eficaç, evitant que es produeixin disfuncions en el sistema.

El coneixement dels recursos i funcions de totes les parts d'un sistema social determinat permetrà controlar i predir el seu curs i també establir els mecanismes per a pal·liar o intervenir sobre els seus possibles desequilibris.

Les eines del saber del professional en diverses institucions de la societat es posen en ús per a complir la funció d'atendre el desequilibri que generen els problemes socials i per a evitar les conseqüències que aquests elements disfuncionals puguin tenir en la societat (Merton, 1957). Per a Bergold (1997) el model funcionalista de la societat busca el control social, bé per mitjà de la integració d'aquells membres de la societat que no compleixen les normes o per l'exclusió d'aquests membres per a assegurar l'existència de la societat. Les formes d'intervenció, tant individual com grupal, persegueixen la millora de les condicions de vida de les persones dintre dels paràmetres d'allò permès per la societat i del desenvolupament personal en contra de la desviació anòmica (Durkheim, 1895).

Com veurem en mòduls posteriors, la identificació dels problemes socials estarà determinada pel coneixement del sistema social específic. I també pel coneixement de la relació de disfuncionalitat o desequilibri en el qual es trobi un col·lectiu social respecte a la totalitat d'aquest sistema. El funcionalisme establirà, d'acord amb el seu model explicatiu, diversos criteris que permetran identificar quan estem davant d'un problema social.

Vegeu també

Podeu consultar el nucli de coneixement "Epistemologies positivistes: metodologies i tècniques per a estudiar els problemes socials" del mòdul "Com sabem que hi ha un problema social?".

Alguns exemples dels marcs explicatius propis del funcionalisme especialitzats en l'anàlisi dels problemes socials són l' **orientació de la patologia social** i de la **desviació social** que consideren que les persones o grups que es desvien de les qualitats socials desitjables i saludables són un problema social.

Els desviats i les desviades són persones que necessiten atenció, atès que ha fallat en algun moment el seu procés de socialització amb les normes d'una societat determinada. La **resocialització** mitjançant l'augment del contacte i el reforç amb els grups primaris no desviats i la disminució del contacte amb els grups desviats és una de les maneres d'intervenció d'aquest model.

Un altre exemple és l'orientació de la **desintegració social**, que considera que som davant d'un problema social quan hi ha una fallada en les regles de convivència que hi pot haver per la falta de normes, per conflictes culturals o per inconformitat amb les regles existents. Aquestes causes motiven un desequilibri en el sistema que produeix problemes socials com ara la delinqüència, les addiccions, les malalties mentals, etc. És necessari intervenir per a incorporar de nou l'equilibri en el sistema.

Com podem veure a grans traços en els exemples anteriors,

el funcionalisme identifica els problemes socials mitjançant el coneixement i l'anàlisi d'aquells sectors o col·lectius que són disfuncionals al sistema i proposa actuacions que s'orienten a la seva reintegració harmònica en el si del sistema social.

Exclusió social, immigració, drogodependències, discapacitat o atur serien alguns exemples de problemes socials en tractar-se de fenòmens associats a col·lectius específics d'un sistema social que són disfuncionals pel que fa al sistema.

Reflexió

En el cas de les intervencions implementades des d'una perspectiva funcionalista, en les quals la persona experta dissenya un pla o estratègia per a tractar d'algun problema específic, s'assumeix la idea que és possible un canvi social, però que aquest canvi social s'ha de planificar a partir de les persones que tenen el coneixement adequat de la societat; és a dir, des de la planificació dels intel·lectuals i dels interventors que modelen el canvi. L'acció per part de col·lectius específics no es té en compte com una forma privilegiada de canvi desitjable i és preferible dissenyar, des dels professionals i sistemes polítics, les guies d'acció i serveis necessaris per a les diferents poblacions.

Un exemple de problema social: la mendicitat infantil

Un exemple de com s'apliquen els fonaments de la teoria funcionalista en la identificació, anàlisi i accions pal·liatives enfront d'un problema social, el trobem en l'experiència d'intervenció sobre la mendicitat infantil a Huelva (Barriga i altres, 1998). La mendicitat infantil, segons aquests autors, és un fenomen que s'associa a períodes de crisis econòmiques greus en què els nens són utilitzats per a demanar almoines per a sensibilitzar els ciutadans respecte a la situació d'indigència de la unitat familiar. Aquesta situació social comporta, per al menor, la privació d'accés als recursos necessari dels agents de socialització (escola, altres nens, etc.), i també l'aprenentatge d'hàbits de conducta incompatibles amb l'entorn social en què es troba (tant legals, ja que la mendicitat infantil està prohibida pel Codi Penal, com socials, ja que la mendicitat infantil qüestiona els valors socials establerts d'igualtat, justícia i solidaritat, i també per la seva vinculació amb les concepcions i estils de vida que comporta la mendicitat).

Fixeu-vos que en aquesta experiència es localitza un problema social en actors que, per la seva posició en la societat, estan exclosos/es o en risc d'exclusió pel que fa als recursos de la societat i que per aquesta raó no poden competir en el sistema social amb igualtat de condicions que les persones que en formen part. Es troben en una situació de disfuncionalitat pel que fa al funcionament general del sistema, ja que no disposen dels recursos necessaris per a accedir a la socialització necessària (escola) i alteren les convencions socials (tant les legislades formalment com aquelles de caràcter més informal, com els estils de vida no harmònics amb el seu sistema social). Aquest fenomen social provoca desequilibris en l'entorn social en què aflora.

Una vegada identificat el problema social, s'inicien accions encaminades a afavorir el reequilibri homeostàtic del sistema. Es tractarà de pal·liar aquest desequilibri; és a dir, de compensar aquestes persones amb algun tipus d'ajuda que les apropi a les competències educatives, culturals i socials necessàries per a sobreviure en el sistema actual. Es tracta d'adaptar-les a les normes del sistema i d'atorgar-los eines perquè elles mateixes puguin solucionar els seus problemes i desenvolupar-se íntegrament en la societat. (Luque, 1988; López-Cabanas i Chacón, 1997).

Com veiem en l'exemple anterior, es tracta d'ajustar els desperfectes del sistema per mitjà d'intervencions en els contextos que són considerats com a "problemàtics". Es busca estudiar, modificar, equilibrar, posar objectius en comú, dotar d'eines, etc., mitjançant programes d'intervenció que serveixen per a pal·liar la mendicitat infantil definida com un problema social.

Resum

El funcionalisme entén la societat com un sistema social funcional. Cada part contribueix al manteniment de l'equilibri harmònic del sistema.

El canvi social es produeix pels reajustaments del mateix sistema per a autoregular-se. El sistema actua sobre aquells aspectes disfuncionals per a pal·liar els desequilibris.

Els problemes socials són situacions en què persones o col·lectius es relacionen disfuncionalment respecte al sistema. S'hi intervindrà per a millorar-ne o facilitar-ne l'adaptació a la totalitat del sistema.

El coneixement dels recursos i funcions de totes les parts d'un sistema permetrà identificar aquells sectors o col·lectius socials que són disfuncionals respecte al sistema, i també iniciar accions pal·liatives necessàries per a arribar a l'equilibri.

2. La perspectiva conflictivista: l'estructura social genera els problemes socials

En aquest nucli de coneixement estudiarem les maneres en què s'han conceptualitzat els problemes socials des de perspectives properes al marxisme. S'anomenen *perspectives conflictivistes* perquè consideren, a diferència de les perspectives funcionalistes, que la societat es basa en relacions conflictives entre els interessos de la classe dominant i els de la classe treballadora.

La importància d'aquests conceptes i perspectives teòriques rau en el fet que produeixen una manera d'entendre el fet social que nodreix diverses formes d'intervenció i acció social crítiques amb l'estat present de coses.

Les formes tradicionals de moviments socials, com ara el sindicalisme, han estat àmpliament inspirades per les perspectives conflictivistes i prenen com a premissa la lluita de les persones treballadores pels seus drets enfront dels interessos de la classe empresarial.

Les perspectives conflictivistes parteixen de la premissa fonamental que hi ha un desequilibri present en la societat. És a dir, l'ordre social, producte d'uns processos històrics determinats, es caracteritza per mecanismes d'explotació i dominació que són perpetuats per les classes dirigents.

Com podeu observar, es mostra un plantejament molt distint al de la societat com a sistema social funcional vist en el nucli de coneixement "L'enfocament funcionalista: els problemes socials són producte de disfuncions", en què el sistema és entès com un conjunt d'elements en equilibri.

En els desenvolupaments marxistes es presenta una societat estructurada a partir de relacions de dominació i explotació. Es postula que en la societat actual els recursos econòmics, socials i culturals estan distribuïts asimètricament entre els diferents grups socials.

2.1. Premisses fonamentals de les perspectives conflictivistes

Les perspectives conflictivistes defineixen les societats de diferents períodes històrics per mitjà del concepte de *maneres de producció*. Les maneres de producció són els modes en què s'organitza tant la propietat com el treball en diferents contextos espai-temps. El feudalisme, el capitalisme o el comunisme representen diferents maneres en què es poden organitzar les forces productives i també les relacions de producció. En la societat capitalista, que és la que ara ens interessa, n'hi ha que posseeixen els mitjans de producció i n'hi ha que no. Aquests últims han de vendre la seva força de treball per a rebre un salari que els permeti restablir-se com a força laboral i reproduir-se.

Althusser (1971) ho explica així:

Per a existir, tota formació social ha de reproduir les condicions de la seva producció al mateix temps que produeix i per a ser capaç de produir. Ha de reproduir, per tant: 1) les forces productives, i 2) les relacions de producció existents. (Althusser, 1971: 124).

El **salari** és el que permet que les persones treballadores s'alimentin i es reproduïxin; alhora, possibilita que es reproduïxi el mateix proletariat com a grup social dintre de l'estructura, ja que aquestes persones han de continuar venent la seva força de treball per a poder viure.

Ara bé, aquest salari, segons la teoria econòmica marxista, no representa el valor del que cada treballador/a posa del seu esforç en la mercaderia que es produeix. Tal valor excedeix al salari percebut. En aquest excés es produeix el guany de qui posseeix els mitjans de producció.

Aquest guany s'anomena **plusvàlua**, que és la diferència entre el salari del treballador/a i el que ell/ella i el conjunt de les persones treballadores d'una fàbrica, per exemple, produeixen cada dia. Aquesta plusvàlua crea, d'una banda, capital que es pot ser reinvertir i, d'una altra, una **relació d'explotació** que és estructural en el capitalisme i a més és constituent de les classes socials: Genera tant la burgesia (mestressa del capital) com el proletariat (força de treball assalariada).

Montero (2000) defensa la necessitat d'incloure l'ètica i la política en els àmbits ja clàssics del que és conèixer, que són l'**ontologia** (estudi de quina és la naturalesa del que és cognoscible, de la realitat), **epistemologia** (quina és la naturalesa de la relació entre qui coneix i el que es coneix o el que és cognoscible) i **metodologia** (com ho ha de fer el qui coneix per produir coneixement). Aquest reconeixement de l'ètica i la política com a dimensions fonamentals de conèixer serà un pas fonamental perquè puguem construir un coneixement diferent a aquell que amb prou feines s'aboca a ordenar, regular i controlar el món: per crear mons diferents necessitem construir coneixements que ens permetin passar del colonialisme polític o acadèmic a la solidaritat amb les persones amb qui treballem; això és, podem i hem de crear el que Souza Santos (2000) denomina **coneixement emancipació**.

En aquest ordre d'idees, les **epistemologies feministes** també advoquen per rearticular el que és epistemològic amb el que és polític. Això permetrà superar buits entre la teoria i la pràctica, establint vincles entre aquestes per poder produir canvis (Pujal, 2000). Com diria la mateixa Montero, així com Kurt Lewin postulava que no hi ha res més pràctic que

una bona teoria, podem dir que res no produeix una millor teoria que una bona praxi, perquè aquesta és una pràctica sobre la qual es reflexiona.

Ambdues classes socials –burguesia i proletariat– es constitueixen històricament a partir de les relacions de producció explicades.

En la mateixa proporció que es desenvolupa la burgesia, es desenvolupa la classe treballadora moderna –una classe de treballadors/es que viuen només en la mesura que troben feina, i en troben en la mesura que el seu treball incrementa el capital... Ells són un article de comerç, i estan exposats a totes les vicissituds de la competició i de les fluctuacions del mercat. (Marx i Engels, 1962: 21)

Les relacions socials que es descriuen són, sota aquesta perspectiva, producte del context històric determinat a cada moment; igualment, es caracteritzen per l'explotació d'unes persones per unes altres.

Les perspectives conflictivistes descriuen la societat dividida en dos grans grups socials, els interessos dels quals són antagònics entre si. Mentre la burgesia busca incrementar el seu capital per mitjà del seu guany, el proletariat ven la seva força de treball per a poder sobreviure.

2.2. Mecanismes de reproducció de la societat

Com hem vist fins ara, les condicions de producció expressen relacions d'explotació entre ambdues classes constituïdes. Perquè aquest contradictori i insosteniblement desigual estat de coses es reproduïxi –i no sucumbeixi a causa de la injustícia– són necessaris mecanismes de manutenció i reproducció d'aquestes relacions tant en l'aspecte polític–jurídic com en l'ideològic.

En l'àmbit **jurídic**, una de les principals institucions que es dedica a aquesta tasca, és a dir a mantenir les condicions d'opressió dintre del sistema capitalista, és l'Estat. Des del marxisme hi ha una forta acusació que l'Estat és l'instrument ideal per a portar a terme aquesta immobilitat social. És més, l'Estat és producte de la pròpia manera de producció capitalista. És un resultat de les contradiccions de classe; és un aparell dissenyat per a regular la vida social, aliat amb la classe burgesa, per a mantenir una estructura social determinada.

Lenin ho expressa clarament en aquest passatge:

Segons Marx, l'Estat és l'òrgan de la dominació de classes, l'òrgan d'opressió d'una classe per una altra. El seu objectiu és la creació d'un ordre que legalitzi i perpetui aquesta opressió moderant les col·lisions entre les classes. (Lenin, 1962: 253)

L'Estat crea les institucions legals i polítiques per a desenvolupar aquest tipus d'opressió; diguem que posa el marc social possible perquè la contradicció fonamental del capitalisme, reflectida en l'explotació de la classe treballadora, es pugui dur a terme per la burgesia sense problema.

En l'àmbit de les **idees**, en les concepcions conflictivistes, aquestes, igual que els mitjans de producció, estan dominades també per la classe dominant. L'any 1859 Marx fa una forta crítica a aquells autors que proposen que en el terreny de les idees es poden donar els debats de la societat. En situar-se en contra d'aquesta manera de veure les coses, planteja una visió de la societat en què recalca la relació entre les condicions **materials de producció** i l'àmbit dels **valors i ideologies** que poden circular en moments determinats.

La producció de les idees i representacions de la consciència apareix, al principi, directament entrelaçada amb l'activitat material i el comerç material dels homes. (Marx i Engels, 1970: 25).

És a dir, en el mateix procés productiu, imbuït en certes relacions de producció, es crea la consciència de les persones com a resultat d'aquesta activitat. El que són els éssers humans, diu Marx, resulta d'aquesta dinàmica.

No és la consciència la que determina la vida, sinó la vida la que determina la consciència. (Marx i Engels, 1970: 26).

El concepte d'ideologia desenvolupat en les perspectives marxistes explica els diferents mecanismes per mitjà dels quals es creen valors i opinions com a resultat de les condicions materials d'opressió, en un context social i històric específic.

Es postula que les relacions d'explotació no són vistes així en la consciència de les persones, ja que són emmascarades per a mantenir l'estat de coses.

Thompson, fent una lectura del que significaria el terme *ideologia* per part de la concepció marxista, afirma que:

Ideologia seria un sistema d'idees que expressen els interessos de la classe dominant i que representen les relacions de classe d'una manera il·lusòria. (Thompson, 1990: 37).

Però aquesta distorsió que infringeix la ideologia no és atzarosa o arbitrària; és producte d'unes condicions materials d'existència que són en si mateixes contradictòries. Si la classe treballadora fos conscient dels graus d'explotació a què és exposada, reaccionaria creant formes d'acció política contràries al sistema.

Per a una discussió rigorosa del concepte d'*ideologia* vegeu:

Thompson, J. (1990) *Ideology and Modern Culture*. Great Britain: Polity Press and Blackwell Publishers.

Atès que les pràctiques productives són portades a terme sota el comandament de la classe dominant, el fet que no es vegin les contradiccions de la realitat objectiva és necessàriament beneficiós per a aquesta classe; en amagar aquestes relacions i no explicar-ne el caràcter asimètric, els individus porten a terme la seva pràctica reproductora del sistema sense interrupció.

Per a les perspectives conflictivistes la ideologia és producte de les condicions d'existència dels éssers humans, però no apareix d'aquesta manera en la consciència de les persones. Està relacionada amb certes posicions en les relacions de producció, però és emmascarada quan els individus de la classe treballadora assumeixen la ideologia de la classe dominant.

Exemple

L'auge creixent de la "cultura del treball", és a dir, quan les persones s'identifiquen plenament amb l'empresa on treballen, comproment-se amb els objectius de l'empresa i invertint-hi recursos personals, es podria interpretar, des del punt de vista conflictivista, per mitjà del concepte d'*ideologia* en el sentit que les persones, com que són assalariades, s'identifiquen amb els interessos de la classe empresarial i treballen al servei d'aquesta.

Althusser (1971) desenvolupa una teorització en relació amb el paper de les institucions que serveixen per a mantenir les formes de producció i explotació de la classe treballadora. Aquest autor fa una divisió entre els aparells repressius de l'Estat (ARE) i els aparells ideològics de l'Estat (AIE), adoptant la visió que l'Estat funciona com ens de control i preservació de l'ordre social desigual. Els primers (ARE) són aquells que utilitzen la força de la violència (sigui física o legal) i els segons (AIE) funcionen sota la ideologia de la classe dominant.

Els AIE funcionen per mitjà d'institucions de la societat, com ara la família i l'educació. És en aquestes institucions en què es transmeten els valors de la classe dominant, ocultant així el caràcter històric de les relacions socials de producció, que es perceben com una cosa natural per part d'aquells que hi estan inserits.

Activitat

Penseu quins valors i normes, transmesos per mitjà de la institució familiar, contribueixen a crear i enfortir els valors dominants en la societat actual. En quin sentit aquests continguts es podrien caracteritzar com a *ideològics* des d'una perspectiva conflictivista?

Les perspectives conflictivistes assumeixen que l'ordre social existent es caracteritza per l'explotació i dominació dels grups dominants sobre els grups dominats. Els grups dominants tendeixen a perpetuar-se així per mitjà dels significats que mantenen aquestes relacions de dominació. El concepte d'ideologia explica com les persones en situació de marginació econòmica i política veuen com a "natural" la situació en què viuen i no com a producte de processos històrics de dominació.

2.3. Perspectives conflictivistes i els problemes socials

Fins ara hem vist com s'entén la societat des de les perspectives conflictivistes i els mecanismes que en permeten el manteniment i la reproducció.

A partir d'aquestes premisses, podem entendre que els problemes socials són conseqüència de les formes de dominació presents en la societat. Per a les perspectives conflictivistes:

- 1) els problemes es defineixen com a socials i estructurals en comptes d'individuals; i
- 2) les desigualtats i injustícies de què són víctimes alguns grups socials provenen de la seva posició en l'**estructura social**.

En lloc d'entendre els problemes socials com a disfuncions en un sistema social equilibrat –propi de les conceptualitzacions funcionalistes–, les perspectives conflictivistes entenen l'estructura social injusta com la generadora d'efectes de dominació i exclusió social.

Exemple

Des de les perspectives conflictivistes, l'atur no s'entendria com una falta de capacitats individuals de certes persones per a accedir al mercat laboral, sinó com el resultat de la seva posició d'exclusió en l'estructura social. A més, l'excedent de mà d'obra en un sistema productiu determinat porta com a conseqüència l'abaratiment d'aquesta –a causa que hi ha més oferta que demanda– cosa que enforteix el sistema capitalista en reduir els costos de producció, augmentant així els marges de guany –plusvàlua– de qui posseeixen els mitjans de producció.

Així, fenòmens que són definits com a problemes socials –com ara la marginació, pobresa, subdesenvolupament, etc.– serien entesos com a conseqüència de l'estructura social capitalista.

Resum

Les perspectives conflictivistes entenen que la societat està estructurada a partir de relacions de dominació i explotació.

Aquestes relacions es mantenen a partir de mecanismes polítics, jurídics i ideològics.

L'estructura social injusta genera els problemes socials.

3. Socioconstruccionisme: els problemes socials són producte de construccions col·lectives

Fins ara hem estudiat perspectives i enfocaments teòrics que mitjançant el coneixement de la realitat social identifiquen els problemes socials. Des d'aquests enfocaments, els problemes socials es coneixen per mitjà de models teòrics que permeten definir certes condicions com a problema. O bé com a desajustaments del sistema social (**funcionalisme**) o bé com a producte d'antagonismes socials, la distribució desigual de recursos i les relacions d'opressió (**perspectiva conflictivista**).

A pesar de les diferències que tenen, ambdós models teòrics comparteixen el fet que proposen una sèrie de conceptes i metodologies mitjançant els quals és possible arribar a un coneixement objectiu sobre la realitat i els problemes socials.

3.1. Perspectiva socioconstruccionista: crítica a la concepció representacionista del coneixement i premisses fonamentals

La perspectiva **socioconstruccionista** qüestiona les versions sobre la definició dels "problemes socials" exposades anteriorment. Aquesta perspectiva adopta una postura crítica respecte a l'epistemologia representacionista de la realitat i respecte al coneixement objectiu com a instrument de "descobriment" d'allò real (Ibáñez, 1991; Gergen, 1994; Burr, 1995; Rose, 1996).

La concepció **representacionista** del coneixement, és a dir la idea que el coneixement pot considerar-se vàlid en la mesura que es correspon amb la realitat, és fortament qüestionada pel socioconstruccionisme. Aquesta perspectiva considera que el coneixement és un producte **socialment elaborat** per mitjà de pràctiques col·lectives. El socioconstruccionisme emfatitza la crítica al coneixement científic per erigir-se en l'ens privilegiat i legítimat per a construir veritats inqüestionables. Segons un dels principals representants d'aquest moviment teòric.

No són els processos interns dels individus els que generen el que s'accepta com a coneixement, sinó un procés social de comunicació. És en el si d'un procés d'intercanvis socials en què s'engendra la racionalitat. La veritat és el producte de la col·lectivitat dels faedors de veritats. (Gergen, 1982:207).

L'afirmació socioconstruccionista de la naturalesa socialment construïda dels fets estableix la impossibilitat que el coneixement produït pugui transcendir les constriccions que li imposen els significats socialment compartits, i també les concepcions pròpies d'un context cultural determinat. Amb això, no es tracta de considerar els condicionants socials externs que puguin incidir en

Recurs interactiu només accessible al web. **WEB**

Recurs interactiu només accessible al web. **WEB**

aquesta empresa, sinó d'afermar la preocupació per la **naturalesa 'intrínseca-ment' social** del coneixement científic i de les pràctiques que el constitueixen (Ibáñez, 1989).

Els fonaments bàsics del socioconstruccionsisme són els següents (Gergen, 1985):

- **Qüestionar l'inqüestionable:** Centrant-se en l'oposició a la idea que el coneixement es basa en l'observació objectiva i imparcial de la realitat, des del socioconstruccionsisme, es proposa una actitud crítica enfront de les concepcions socialment compartides del món.
- **L'especificitat històrica i cultural del coneixement:** Les condicions polítiques, econòmiques i culturals d'un moment històric determinat sustenten la producció i el tipus de coneixement acceptat. La producció del discurs de l'objectivitat i els seus efectes de veritat són, per tant, producte d'unes pràctiques socials concretes i està inscrita en una cultura i en uns valors determinats, en unes condicions sociohistòriques que possibiliten certs discursos al mateix temps que els reproduïxen.
- **El coneixement es genera en processos socials:** Tant les "veritats científiques" com els artefactes culturals, es generen a partir de les interaccions quotidianes, i es considera que són el resultat d'un procés continu de construcció i manteniment col·lectiu. Una concepció del món determinada proposa un ventall restringit d'accions possibles, dificultant que es puguin desenvolupar actuacions diferents o inconsistentes amb aquesta.
- **La dimensió simbòlica del coneixement:** La dimensió simbòlica d'allò social és indefugiblement constitutiva d'allò social. És a dir, el fet social no apareix fins que es constitueix un món de significats socialment compartits. Per la seva vinculació amb la construcció i circulació de significats, qualsevol cosa que denominem "social" estarà necessàriament relacionada amb el llenguatge. Com a conseqüència de l'èmfasi que atorga al simbòlic, el socioconstruccionsisme presta una atenció especial al paper del llenguatge i de la comunicació en la producció i funcionament de la realitat social.

Exemple

Pensem, per exemple, en les estructures narratives que utilitzem en les nostres interaccions quotidianes. Si atenem als usos lingüístics que fem servir per a produir explicacions i arguments sobre per què ens enfadem amb la nostra parella, veiem que aquests es caracteritzen per construir fets objectius. La retòrica desenvolupada tracta d'establir situacions o fets que van succeir i que justifiquen el nostre empipament. És a dir, produïm la realitat social mitjançant l'ús de determinades formes lingüístiques i narratives.

Vivian Burr (1995) en fer un recompte de les premisses fonamentals que sosté el socioconstruccionsisme afirma que aquest assumeix:

- Una actitud crítica cap al coneixement donat per fet.

- L'especificitat històrica i cultural del coneixement.
- Que el coneixement és sostingut pels processos socials.
- Que les descripcions o construccions del món sostenen alguns patrons d'acció social i n'exclouen uns altres.

Seguint a Burr (1995), la perspectiva socioconstruccionista es diferencia, per tant, de la psicologia tradicional en el següent:

- **Antiessencialisme:** El món i les persones són fruit de processos socials i no hi ha cap essència que els faci ser tal com són.
- **Antirealisme:** No hi ha una relació directa entre coneixement i realitat. La construcció col·lectiva de les versions de la realitat s'atribueix a diferents cultures i societats.
- **Coneixement situat sociohistòricament:** No es pot estudiar la veritable naturalesa d'allò social, sinó l'estudi històric de l'aparició de les maneres actuals d'entendre el fet social.
- **Relació llenguatge i pensament:** El llenguatge no és una expressió directa del pensament sinó que les estructures i categories conceptuals que utilitzem estan constituïdes en el llenguatge mateix.
- **El llenguatge com a forma d'acció social:** Mentre la psicologia tradicional considera el llenguatge com un vehicle de transmissió de les idees, per al construccionisme el llenguatge produeix el món mateix, és una forma d'acció.
- **Importància de les pràctiques socials:** La comprensió d'allò social no resideix ni en la psique humana, ni en les estructures socials, sinó en l'estudi de les pràctiques i interaccions socials.
- **Importància dels processos:** Mentre la psicologia tradicional ofereix explicacions centrades en entitats estàtiques (personalitat, estructures econòmiques o problemes socials), el socioconstruccionisme es preocupa pels processos i interaccions humanes.

Per mitjà d'aquestes premisses, el construccionisme social rebutja que el coneixement sigui una percepció directa de la realitat.

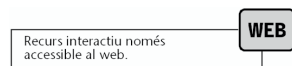
Els termes i les formes per mitjà de les quals aconseguim la comprensió del món i de nosaltres mateixos són artefactes socials, productes d'intercanvis situats històricament i culturalment i que es donen entre persones (Gergen, 1994: 73).

Bibliografia

Alvaro, J. L., Garrido, A, i Torregrosa, R. (Coord.). (1996). *Psicología social aplicada*. Madrid: McGraw-Hill.

Segons aquest enfocament, el significat és vist com alguna cosa que deriva d'intercanvis microsocials incrustats en el si d'àmplies pautes de vida cultural.

Aquest corrent afirma que no es pot percebre la realitat objectivament. Proposa, per contra, que els nostres conceptes són produïts socialment, per mitjà del llenguatge, en comunicació amb uns altres (Spears, 1997). El **caràcter constructor del llenguatge** adquireix una rellevància especial com a eina fonamental de creació social. S'emfatitza, per tant, la contingència del coneixement i la impossibilitat d'acudir a fonaments últims, fora d'allò social, per a explicar la validesa d'una o altra explicació. En el llenguatge, es forgen les construccions dels móns en què ens movem. Per tant, el coneixement científic és criticat perquè s'autoproclama com a coneixement adequat i transparent de la realitat i no reconeix el seu caràcter construït, històric, contingent i normalitzador (Ibáñez, 1991).

La perspectiva epistemològica socioconstruccionista qüestiona la idea que els objectes socials existeixen per si sols i que les ciències socials hi accedeixen per a descriure'ls i assumeix, per contra, que els objectes socials es construeixen col·lectivament mitjançant pràctiques i discursos.

En el cas d'alguns estudis de ciència i feminisme s'afirma que, encara que la ciència es basa en la idea que utilitza mètodes que protegeixen les investigacions de les preconcepcions i prejudicis dels investigadors, les maneres de conèixer, les ètiques i polítiques de les formes dominants de fer ciència són androcèntriques. Les maneres que les ciències construeixen i confereixen significat són sexistes, racistes i classistes, i coercitives en l'àmbit cultural (Harding, 1993). Així allò científic i objectiu està associat amb "el masculí" i el subjectiu i sentimental amb "el femení", reforçant-se mútuament amb el prestigi del coneixement científic (Fox Keller, 1991). Un exemple són els estudis de com l'ordre patriarcal ha influït, controlat i classificat les pràctiques mèdiques desenvolupades al voltant de la gestació i el part, amb l'efecte de control sanitari del cos de les dones i dels seus processos (Rodrigáñez i Cachaceiro, 1996)

3.2. La perspectiva socioconstruccionista i els "problemes socials" La perspectiva socioconstruccionista i els "problemes socials"

Una visió socioconstruccionista aplicada a la definició de *problemes socials* sostindrà, per tant, que aquests són producte de processos de definició col·lectiva i que es construeixen com a objectes per mitjà de pràctiques i **discursos** en un marc social històric i cultural que permet certes construccions i no unes altres. Els problemes socials són, aleshores, **històricament i contextualment situats** i, a més, són construccions momentànies i dinàmiques.

Així, els termes amb què expliquem el món i per tant allò que designem com a *problema social*, no sorgeixen per una relació de correspondència entre el llenguatge i el món. Es tracta, al contrari, de termes que es forgen per mitjà de pràctiques i discursos que són producte d'intercanvis situats històricament i culturalment. Les explicacions i descripcions que efectuem diàriament no

es deriven del món tal com és, sinó que són producte de relacions humanes. Aquestes comprensions se **sedimenten** culturalment; són els elements constituents de l'ordre que es dona per fet.

Des de la perspectiva socioconstruccionista, s'estudiarà per mitjà de quins processos, pràctiques, discursos i institucions socials, determinats fenòmens o col·lectius adquireixen la categoria de problemes socials. Es tracta d'atendre i investigar els mecanismes i accions de la producció científica que han permès sedimentar certs fenòmens com a problema social i, alhora, mostrar quins efectes es desprenen d'aquestes comprensions.

Investigar els processos de sedimentació dels problemes socials comportarà la consideració de la seva historicitat. Però no considerant els conceptes evolucionin, es transformin o desapareguin amb el pas del temps, sinó acceptant la relació entre els conceptes i les pràctiques i discursos que els han instituït, sense escindir el procés de constitució del resultat. És a dir, consisteix a estudiar la **genealogia** dels problemes socials.

Continuant amb el que s'ha dit, des d'aquesta perspectiva es busca posar de manifest de quina manera el coneixement produït entorn d'un determinat problema social ha incidit i ha generat efectes en la realitat. Les disciplines científiques, com la psicologia social, constitueixen centres legítims de producció d'aquest coneixement i per tant contribueixen a consolidar certes formes d'entendre el món i no unes altres. La perspectiva socioconstruccionista, en negar l'escissió entre subjecte i objecte de coneixement, responsabilitza les disciplines científiques del coneixement produït. Ja no es poden desvincular els resultats del coneixement dels seus usos. Qüestionar, desnaturalitzar o mostrar la genealogia de certs problemes socials comporta, al seu torn, la crítica a les disciplines des de les quals emergeix aquest coneixement. Per aquesta raó, "relatar el passat" en uns termes o en uns altres pot alterar el present. Si un problema social determinat deixa de ser alguna cosa que ens és donat i passa a comprendre's com el resultat d'un conjunt de pràctiques i discursos que provenen de les disciplines en ciències socials, això pot produir efectes en les formes que (re)definim tant allò definit com a *problema social* com les disciplines, i la manera que les afrontem en el present.

Les investigacions socioconstruccionistes sobre els problemes socials tenen un objectiu desestabilitzador. En lloc d'acceptar els problemes socials tal com vénen donats i precipitar-se en les solucions, exploren les maneres en les quals aquests problemes arriben a definir-se com són.

Aquest tipus d'investigació és clarament política en les seves conseqüències, inquietant tot allò que donem per fet i obrint noves possibilitats per a l'acció. (Gergen, 1994: 175)

Seguint aquest autor, aquestes investigacions inclouen un potencial transformador enorme, atès que la transformació social requereix de noves visions i vocabularis. Es tracta del que denomina *teories generatives*, aquelles que en la mesura que han comportat enfocaments que soscaven els supòsits comunament acceptats d'una cultura determinada, permeten l'obertura de noves formes d'intel·ligibilitat de la realitat, com per exemple les teories de Marx i Freud en el segle passat.

Des d'aquesta comprensió la investigació socioconstruccionista és també una manera d'intervenció social pel seu potencial de transformació social en modelar noves comprensions i explicacions.

Des de la perspectiva socioconstruccionista la relació entre coneixement i realitat és problematitzada. Primer, perquè no s'assumeix la possibilitat d'accés a una realitat fora dels discursos i pràctiques que la conformen. I segon, perquè s'afirma que les formes de construcció pròpies de la retòrica científica produeixen objectes, subjectes, pràctiques i subjectivitats que, com que estan avalats per les xarxes de poder on opera la institució científica acadèmica, són difícils de qüestionar.

Resum

Tant l'enfocament funcionalista com la perspectiva conflictivista comparteixen la idea que és possible arribar a un coneixement objectiu de la realitat social i de la definició dels problemes socials.

La perspectiva socioconstruccionista qüestiona la concepció representacionista del coneixement en afirmar que el coneixement és un producte socialment elaborat, mitjançant les pràctiques pròpies de les comunitats científiques.

Els problemes socials, per tant, són producte de processos de definició col·lectiva i es construeixen com a objectes per mitjà de pràctiques i discursos en un marc sociohistòric i cultural determinat.

Vegeu també

Podeu veure també el nucli de coneixement "La lluita pels significats" del mòdul "Què podem fer davant d'un problema social?"

4. Perspectiva situada: anàlisi crítica de la intervenció social

Al llarg d'aquest mòdul hem treballat sobre les maneres en què es desenvolupen conceptes i teories des de diferents àmbits de pensament i la seva relació amb el concepte de *problemes socials*. És a dir, s'han estudiat diferents maneres d'entendre el fet social i, en conseqüència, diferents maneres d'entendre d'on sorgeixen i en què consisteixen els problemes socials.

En aquest nucli de coneixement presentarem el que hem denominat una *perspectiva situada de la intervenció social*. Aquesta perspectiva sorgeix a partir de la reflexió crítica entorn de les implicacions que pot tenir el mateix concepte d'*intervenció social* i les pràctiques que hi estan associades (Montenegro, 2001).

En aquest sentit, els nuclis de coneixement en què es desenvolupa aquesta perspectiva treballen fent una reflexió crítica respecte a les perspectives funcionalistes i participatives d'intervenció social, prenent en compte d'aquestes perspectives, els marcs de definició dels problemes socials, les maneres com s'hi investiga i les perspectives d'intervenció per a atacar-los.

Vegeu també

Podeu veure el desenvolupament de la perspectiva situada en el nucli "Coneixements situats: Les condicions dignes de transformació" del mòdul "Com sabem que hi ha un problema social?" i en el nucli de coneixement "Posicions de subjecte i articulacions: Una proposta per a la reflexió i l'acció" del mòdul "Què fem davant d'un problema social?"

Aquest nucli de coneixement revisa críticament els continguts tant de les perspectives funcionalistes com de les perspectives participatives d'intervenció social; i constitueix una resposta a les maneres de definir i entendre els problemes socials. Per tant, es pot llegir de 2 maneres: o bé com a part d'aquest mòdul (ja que planteja les bases d'aquestes crítiques i pot servir de "filtre" pel qual mirar les maneres d'investigar i intervenir que es treballaran en els mòduls posteriors), o bé al final de la revisió de les perspectives desenvolupades sobre intervenció social; és a dir, després d'haver revisat la totalitat d'aquestes perspectives desenvolupades per mitjà d'aquest mòdul i dels mòduls "Com sabem que hi ha un problema social?" i "Què fem davant d'un problema social?"

La *perspectiva situada*, més que un model d'intervenció, proposa una lectura crítica dels aspectes bàsics relacionats amb què significa intervenir, quins agents estan definits com a adequats per a intervenir i per a ser intervinguts, com es defineix el coneixement vàlid per a poder legitimar certes formes d'intervenció social i quines són les implicacions principals que poden tenir els models imperants d'intervenció social.

Aquesta perspectiva resulta del qüestionament dels principis bàsics d'aquest àmbit de coneixement/acció a partir de desenvolupaments propers al construccionisme, les epistemologies feministes i postures postmarxistes. Les pre-

misses fonamentals proposades per aquestes perspectives donen marcs de comprensió que permeten fer una anàlisi crítica dels conceptes i pràctiques associades a la intervenció social.

Vegeu també

Perspectives crítiques com el socioconstruccionisme, les epistemologies feministes i els desenvolupaments postmarxistes qüestionen la idea que el coneixement és una representació de la realitat. D'aquesta manera, posen en qüestió el coneixement científic com la manera privilegiada de conèixer, la qual cosa soscava la legitimitat de què gaudeix tant per a processos d'investigació com d'intervenció social, assumint que en aquests processos hi ha relacions de dominació fonamentades en el duo saber-poder.

Aquestes perspectives assumeixen que la definició de significats i pràctiques es dona en relacions complexes de negociació en què hi ha involucrades relacions de poder, aliances, interessos, etc. de les diferents posicions de subjecte (agents) involucrades.

Bibliografia

Sobre epistemologies feministes podeu veure:

- Haraway, D. (1995). *Ciencia, cyborgs y mujeres. La reinención de la naturaleza*. Madrid: Ediciones Cátedra.
- Fuss, D. (1989). Leer como una feminista. A N. Carbonell i M. Torras (Comp.) *Feminismos Literarios*. Madrid: Arco/libros, 1999.

Sobre perspectives postmarxistes podeu veure:

- Laclau, E. i Mouffe, C. (1985). *Hegemonía y estrategia socialista: Hacia una radicalización de la democracia*. Madrid: Siglo XXI editores, 1987.
- Mouffe, C. (1998). Desconstrucción, pragmatismo y la política de la democracia. A C. Mouffe (Comp.) *Desconstrucción y pragmatismo*. Buenos Aires: Paidós.

La *perspectiva situada* té com a teló de fons la idea que els processos de definició conjunta de significats i pràctiques es donen en el terreny complex de les relacions socials. Això implica, d'una banda, qüestionar les maneres actuals d'entendre i promoure el canvi social en l'àmbit de la intervenció social i, d'una altra, plantejar formes alternatives de construir/actuar sobre allò que pensem que s'ha de transformar en un moment i un context històric determinat. En aquest sentit, es planteja la pregunta sobre de quina manera és possible pensar en processos de transformació social sense acudir a l'essencialisme que impliquen certes formes d'entendre els problemes socials, el coneixement expert o els agents idonis per al canvi social.

A continuació presentarem quines són les crítiques principals que, des d'aquesta perspectiva, s'han fet als plantejaments fonamentals de la intervenció social. Per a això, ens basarem en la discussió entorn, d'una banda, de les maneres de conèixer pròpies dels principals corrents d'intervenció social i, d'una altra, dels agents socials definits en aquests processos. Finalment, veurem algunes de les implicacions que es poden derivar de la crítica als models imperants de la intervenció social.

Vegeu també

La discussió entorn de les formes de conèixer pròpies dels principals corrents d'intervenció social serà amplificada en el nucli de coneixement "Coneixements situats:

les condicions dignes de transformació" del mòdul "Com sabem que hi ha un problema social?"

Dels agents socials definits en els processos, se'n tractarà més profundament en el nucli de coneixement "Posicions de subjecte i articulacions: una proposta per a la reflexió i l'acció" del mòdul "Què fem davant d'un problema social?".

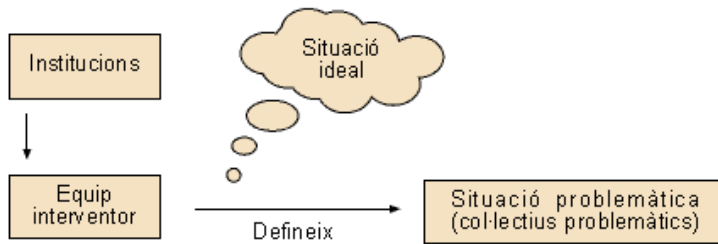
4.1. El coneixement expert de la intervenció social

La "perspectiva situada", bevent de les aportacions del socioconstruccionisme i altres postures crítiques, assumeix que el coneixement és construït col·lectivament en el si de les relacions socials. A partir d'aquest argument, es fa una crítica al **coneixement científic** perquè és una pràctica social que gaudeix de més legitimitat com a versió de la realitat que altres tipus de saber. Aquesta legitimitat és la base sobre la qual es plantegen la major part de les intervencions socials.

La definició de situacions problemàtiques i de les accions que tendeixen a la seva solució es basen en formes de conèixer que assumeixen una realitat que és possible representar, descobrir i revelar. Generalment, els equips interventors són definits com a capaços de diagnosticar aquesta realitat i situar, classificar i donar nom als problemes socials.

En els sistemes d'intervenció social que es regeixen pels paràmetres d'una perspectiva funcionalista, el **coneixement** obtingut mitjançant metodologies científiques permet definir problemes socials, actors, mètodes d'intervenció, solucions, etc. Els mètodes de les ciències socials (com ara entrevistes, enquestes, observacions, discussions grupals...) s'utilitzen per a estudiar els diversos àmbits de l'acció interventiva. S'estudien quins són els **problemes socials** rellevants, les seves característiques i efectes i els mètodes emprats per a fer les intervencions.

Pràctiques com l'estudi de problemes socials, la producció de polítiques públiques, programes d'intervenció, etc., produeixen un coneixement que defineix els "problemes socials" i les seves solucions. El coneixement científic, avalat per institucions com les universitats, els laboratoris, els centres d'investigació, etc. es considera el coneixement veritable i produeix definicions de persones i situacions difícils de qüestionar.

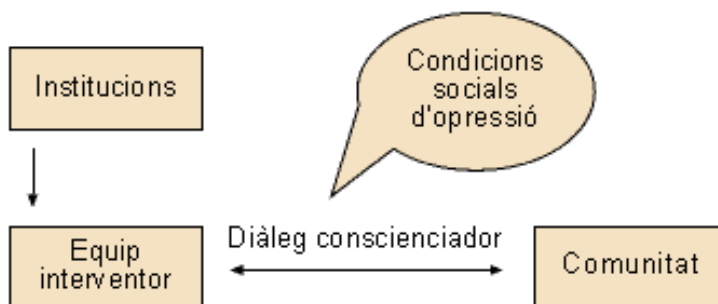
Esquema

L'equip interventor, avalat per institucions acadèmiques i d'intervenció social, defineix tant situacions i col·lectius problemàtics com la situació ideal a què s'ha d'arribar per mitjà de la intervenció que s'ha de dur a terme.

Per la seva banda, per a les *perspectives participatives*, a diferència de les intervencions basades en el funcionalisme, el coneixement de la realitat s'adquireix en el **diàleg** entre interventors/es i intervinguts/des (Freire, 1970), de la qual cosa es desprèn que, justament per la diferència de posicions entre aquests dos grups i els seus diferents coneixements (coneixement científic – coneixement popular), es pot accedir al coneixement sobre la realitat.

Aquesta postura, encara que incorpora la diferència de punts de vista segons els diferents agents socials involucrats, assumeix, per mitjà dels conceptes d'ideologia i **conscienciació**, una realitat que s'ha de revelar amb la finalitat de conèixer les relacions d'opressió i les injustícies que pateixen certs grups socials. En aquest cas, l'estructura social desigual està oculta per mitjà dels continguts ideològics de consciència. En el diàleg entre interventors/es i comunitat, s'adquireix per part dels membres de la comunitat cada vegada més graus de consciència sobre la realitat.

Encara que en aquestes perspectives s'assumeix una horitzontalitat en les relacions entre comunitat i interventors/es, la crítica a la ideologia es refereix, generalment, a la necessitat que persones considerades oprimides –membres de la comunitat o uns col·lectius específics– prenguin consciència d'aquesta condició per a treballar cap a la seva transformació.

Esquema

L'equip interventor, avalat per institucions acadèmiques i d'intervenció social, inicia el diàleg amb persones de la comunitat; en aquest, es revelen les condicions socials d'opressió i s'empren accions de transformació social per a incidir sobre els problemes socials.

Ara bé, des d'una perspectiva situada, el que tenen en comú aquestes maneres d'intervenció social és que assumeixen que hi ha certs actors socials que poden accedir "millor" que uns altres a un coneixement sobre què són i quines són les causes dels problemes socials.

Les eines del coneixement científic i les tècniques d'investigació i intervenció –en el cas de les perspectives funcionalistes– i les de la crítica a la ideologia –en el cas de les perspectives participatives– col·loquen els equips interventors en una posició d'avantatge pel que fa a les persones intervingudes per a descobrir i definir o ajudar a revelar quins són i com es treballa sobre els problemes socials. Els col·lectius intervinguts són definits com aquells que viuen els problemes socials.

La diferència relativa a la capacitat de "conèixer" atribuïda als agents interventors en comparació amb la de les persones que són intervingudes apareix com una de les característiques que defineix el rang de relacions possibles entre interventors/es i intervinguts/des en els models dominants d'intervenció social.

Des d'una perspectiva situada, es fa una crítica als possibles **efectes de dominació** que es produeixen en les relacions d'intervenció social entre persones que intervenen i les intervingudes a partir de la legitimitat social que té la veu de qui és definit com a "expert/a" per a fixar els significats en cada context d'intervenció. Es planteja una reflexió crítica amb relació a la concepció de coneixement i a les maneres amb què es poden pal·liar aquests efectes de dominació.

Vegeu també

Podeu veure també el nucli de coneixement "Coneixements situats: les condicions dignes de transformació" del mòdul "Com sabem que hi ha un problema social?"

4.2. Agents socials definits en la intervenció social

En l'estudi sobre problemes socials i l'àmbit de la intervenció social, com hem vist (en les perspectives funcionalistes i conflictivistes), és important definir quines són les situacions problemàtiques per a després plantejar accions que intentin pal·liar aquestes situacions. En aquest apartat veurem quins són aquells **agents socials** –persones, grups, organitzacions, institucions, etc.– que són conceptualitzats com a capaços de portar a terme accions de transformació per mitjà de la intervenció social.

En la intervenció social basada en la **perspectiva funcionalista**, el canvi que s'infringeix en la situació problemàtica prové bàsicament de la ingerència de qui intervé com a agent extern –professionals, experts/es, etc.– sobre el proble-

ma. En la literatura sobre el tema s'assumeix que la intervenció del/la professional en l'àmbit problemàtic tindrà una conseqüència transformadora i positiva per a qui rep la intervenció. L' *agent de canvi social* és definit com a tal per:

- La seva posició dintre del sistema d'intervenció com a agent interventor gairebé sempre associat/ada a **institucions** legitimades per a la intervenció social (com per exemple, els serveis socials, la universitat, les organitzacions no governamentals...).
- La seva capacitat de **conèixer** el problema i proposar accions de transformació.
- La seva **neutralitat** quant als interessos presents en la situació, és a dir, aquest agent és definit com algú que busca el bé comú però que no està esbiaixat pels interessos que hi pugui haver en joc.

Reflexió

Penseu per un moment en programes d'intervenció que freqüentment duen a terme institucions com ara els serveis socials o algunes organitzacions no governamentals, com per exemple, programes per a la inserció laboral, d'integració de persones immigrades, d'acció contra les toxicomanies, de l'ús del temps lliure per a joves, d'atenció a nens/es del carrer, de conformació de grups de suport per a malalts/es, etc.

En aquests exemples, segurament podreu situar ràpidament qui són els subjectes –o agents– que són definits com a intervinguts/udes per aquests programes socials: joves, malalts/es, immigrants...

El fet que puguem situar ràpidament aquests col·lectius "problemàtics" remet a la idea que socialment i històricament s'ha construït –i es comparteix– que els col·lectius anomenats anteriorment pateixen certs problemes socials. Tant les institucions científiques com les d'intervenció social tenen un paper rellevant en les maneres en què es fixen definicions de persones i problemes i, per tant, gaudeixen de legitimitat per a emprendre accions d'intervenció social dirigides a aquests col·lectius. Això fa que romangui poc qüestionat, tant per la majoria dels espais d'intervenció social com per l'opinió pública, el fet que aquestes persones necessitin programes d'intervenció i les maneres en què s'han de portar a terme.

Aquest tipus de definicions té com a efecte la creació de categories identitàries que col·loquen les persones "problemàtiques" en situació indefensa enfront de les accions proposades des dels coneixements experts i les institucions d'intervenció creant, moltes vegades, efectes d'estigmatització –prejudici, discriminació– cap a aquestes persones.

La perspectiva situada de la intervenció social, quan es proposa una reflexió crítica amb relació als agents que participen en processos d'intervenció social, es refereix a qüestionar les definicions sobre els agents d'intervenció i dels col·lectius "problemàtics" com a identitats inamovibles, amb rols clars en els processos d'intervenció social. Els equips interventors són definits, generalment, com persones que ajuden els col·lectius desfavorits i aquests últims com a persones amb mancances i problemes.

En el cas de les **perspectives participatives**, el panorama es dibuixa de manera diferent. Aquestes perspectives transformen algunes de les assumpcions de les intervencions socials tradicionals esbossades dalt. Com hem dit, les perspectives participatives proposen un **diàleg** productiu entre agents externs/es i els grups de treball (grups comunitaris o col·lectius específics) amb l'objectiu de promoure la seva participació en la transformació social.

Aquesta transformació és entesa a partir de la incidència que puguin tenir les persones amb què es treballa en aspectes percebuts com a importants de les seves vides i sobre algunes de les relacions de dominació que els sustenten.

D'aquesta manera els "agents de canvi social" definits en aquestes perspectives són les persones de la **comunitat** o col·lectius que pateixen els problemes socials. Es considera que viuen sota condicions d'opressió i, per tant, que tenen la necessitat d'actuar per a revertir les condicions socials en què viuen, acompanyats d'intel·lectuals políticament compromesos amb la transformació d'aquestes condicions.

La metàfora de la **catàlisi social** utilitzada per Fals Borda (1959) explica la relació entre agents externs i membres de la comunitat. Els agents externs ajuden a sistematitzar i acompanyar els processos de definició de les inquietuds presents en la comunitat, obrint espais de reflexió i d'acció. La transformació social es porta a terme per membres de la comunitat.

Els agents de transformació social són les persones de la comunitat. Aquestes es defineixen com aquelles que tenen problemes socials que han d'identificar; en fer-ho, també han de qüestionar les relacions d'opressió que produeixen aquests problemes. Així mateix, han de buscar les formes d'acció que permetin pal·liar aquestes situacions.

Les formes d'intervenció analitzades en aquest nucli de coneixement presenten, a pesar de les seves diferències, les característiques generals comunes següents:

- Ambdues perspectives defineixen almenys **dos agents socials** diferents en els processos d'intervenció: d'una banda, persones de la comunitat o membres de col·lectius que estan afectats pels problemes socials i, d'altra, agents externs capaços de liderar, promoure o catalitzar les accions de transformació social i que, en principi, no estan afectats pels problemes estudiats.
- La transformació que es busca a partir de la intervenció social té **efectes** directes solament en la vida de les persones definides com a afectades pels problemes socials. En la literatura sobre intervenció social es busca transformar les condicions de vida, les relacions, els recursos dels que són intervinguts. Les condicions de vida, identitat, posició institucional, etc. dels agents externs rarament es transformen dintre dels processos d'intervenció social. Si les persones de comunitats i col·lectius són definides com a imbuïdes, afectades, perjudicades per problemes identificats; lògicament, les transformacions que s'aconsegueixin a partir de la intervenció seran

per a pal·liar, solucionar, remeiar o solucionar aquests problemes en les seves vides.

- Dintre de les perspectives d'intervenció social, tant els que compleixen les funcions d'agents externs com els que són objecte d'intervenció, es defineixen com a grups **homogenis** entre si –i diferents de l'altre grup– amb interessos, necessitats i problemes identificables. Els grups que són susceptibles d'intervenció estan definits així o bé per pertànyer a una categoria social comuna (com per exemple gent gran, drogodependents, dones...) o bé per estar localitzats en una posició social, econòmica o cultural en l'entramat de relacions socials en un moment determinat (com per exemple membres de comunitats desfavorides).
- Perquè la intervenció social tingui sentit cal considerar que els agents de canvi social són capaços de transformar situacions que són vistes com a problemàtiques; és a dir, de portar a terme **accions** sistemàtiques per aconseguir objectius que són definits en els processos d'intervenció.

En les perspectives d'intervenció social analitzades, la definició d'agents capaços de buscar la transformació social fa una separació tallant entre equips interventors i persones intervingudes, cosa que implica que és la vida d'aquestes últimes la que es veu afectada per les accions derivades de la intervenció.

4.3. Implicacions dels models imperants de la intervenció social: un exemple

La perspectiva situada de la intervenció social crea un marc de pensament que permet qüestionar els models majoritaris d'intervenció social. A continuació posarem un exemple d'intervenció basat en el que hem definit com a *perspectiva funcionalista* amb la finalitat d'analitzar-lo reflexivament des de la perspectiva situada.

Exemple

Prentem un exemple hipotètic de què seria una intervenció social, considerem que en un barri d'alguna ciutat de l'Estat espanyol, s'implementa un programa que té com a objectiu atacar el **problema de l'alcoholisme** en persones adultes d'aquest barri.

Segons aquest programa d'intervenció l'alcoholisme és entès com un estil desajustat de vincle social que produeix un ús desmesurat de l'alcohol en les relacions socials de les persones afectades. Segons els **estudis científics** que treballen el tema –a partir dels quals es planteja la intervenció que s'ha de realitzar– en el rerefons de la relació **patològica** de la persona amb l'alcohol, hi ha una imatge pobra de si mateixa i un debilitament de les xarxes socials d'integració; això comporta que es creïn sentiments de malestar tant físic com emocional.

El programa està dirigit a un segment de la població clarament definit: **homes i dones alcohòlics dependents** que resideixen en aquest barri. Aquest programa consisteix a generar processos de rehabilitació per mitjà de la creació de **grups d'autoajuda**; és a dir, grups de persones que comparteixen el mateix problema i que es reuneixen periòdicament i conversen sobre els temes relacionats amb aquest problema. Aquests grups tenen com a objectiu crear espais d'identificació social i integració a grups socials per a les persones que hi participen. En aquests grups es potencia l'autoestima personal i social de la persona afectada, els estils de conducta per a la salut facilitadors del control personal i del control d'ingesta d'alcohol i la creació i manteniment de xarxes socials i mecanismes de suport formal i informal.

A continuació veurem quines són les implicacions d'una mirada situada de la intervenció social com a eina d'anàlisi d'aquests processos.

En primer lloc, veiem com en aquest exemple s'assumeix, des del coneixement expert, que l'ús de l'alcohol per part de les persones que entren en el programa és **un problema social** que demana un programa d'intervenció i que és possible i desitjable introduir canvis en les actituds i conductes d'aquestes persones en relació amb aquest problema social. S'assumeix també que la relació que tenen amb l'alcohol és patològica, ja que es parla d'un "ús desmesurat" (la mesura d'aquest ús es defineix també a partir dels paràmetres dels que es consideren experts en el tema).

La conducta definida com a patològica s'associa amb problemes d'autoestima i amb el debilitament de les xarxes socials de les persones que pateixen el problema. En aquest sentit, no es presenten altres interpretacions possibles del consum d'alcohol que es puguin presentar, o bé fetes per les persones implicades en el procés d'intervenció, o bé des d'altres interpretacions sobre les formes de consum d'aquesta substància; sinó que s'estableix una comprensió del fenomen de la ingesta d'alcohol en què la relació entre alcoholisme i problemes d'autoestima sigui inqüestionable.

En segon lloc, a partir de la definició que es fa del problema social es desprèn, al seu torn, la definició del **col·lectiu de persones** afectades per aquest problema; és a dir, la població objectiu de la intervenció social. S'estableix la categoria **alcohòlic dependent** per tal de descriure un grup de persones que "consumeixen alcohol desmesuradament". D'aquesta manera, el programa no recull les diferències i l'heterogeneïtat que hi pot haver entre les persones que són usuàries del programa, ja que se les homologa sota aquesta categoria, homogeneïtzant així la població usuària. Aquesta categoria té efectes d'estigmatització de la persona que entra al programa col·locant-li una etique-

ta de persona que pateix un problema social i, al mateix temps, legítima que s'incideixi en la seva vida. D'altra banda, en l'exemple plantejat, queda intacta la posició institucional i les possibilitats de definició dels equips interventors.

Finalment, quant a la definició de la **solució** a aquest problema, es planteja un programa social que busca l'abandó de la conducta de prendre alcohol desmesuradament. Es fa una associació –també avalada en el coneixement expert– entre la necessitat de trobar-se a si mateix que té la persona, els grups en què participa a l'interior del programa i la resolució del problema. Aquesta solució es planteja en termes que el fet que es comparteixin converses amb persones afectades pel mateix "problema" permet que aquestes persones aconseguixin graus d'integració social i més nivells d'autoestima; la qual cosa redundarà en un control de la ingesta d'alcohol; pal·liant, així, el problema social identificat prèviament.

Veiem aquí com els agents experts defineixen quines són les maneres en què aquestes persones necessiten ser ajudades i com la vida d'aquestes persones ha de canviar –situació ideal– perquè s'adapti als paràmetres del que és socialment adequat.

D'aquesta manera, podem veure com el programa de suport plantejat en l'exemple defineix el consum d'alcohol com un problema social que s'ha d'atacar, com aquestes persones són definides com a *col·lectius problemàtics*: "persones dependents de l'alcohol" i quin tipus d'acció afavoreix el canvi d'aquesta conducta, considerant que aquest programa d'intervenció ajuda aquestes persones. Tot això sota l'empara i l'auspici d'institucions que estan legitimades per a incidir en la vida d'aquestes persones.

Resum

La perspectiva situada és una mirada crítica a les formes dominants d'intervenció social que qüestiona les maneres com es defineixen els problemes socials i les formes d'intervenció.

A partir d'aquesta mirada, la intervenció social és vista com un complex entramat de situacions, agents, coneixements, institucions, etc. que defineixen què és i què no és un problema social i quins col·lectius són definits com a problemàtics.

Aquesta perspectiva proporciona eines per a reflexionar sobre els efectes de dominació que es desprenen de les maneres de conèixer i intervenir sobre els problemes socials.

5. Acció col·lectiva i "problemes socials"

Germans i germanes d'Àfrica, Àsia, Amèrica, Europa i Oceania. Considerant que nosaltres estem: [...] Per la internacional de l'esperança, per la pau nova, justa i digna. Per la nova política, per la democràcia, per les llibertats polítiques. Per la justícia, per la vida i el treball dignes. Per la societat civil, pels drets plens per a les dones en tots els aspectes, pel respecte als ancians, joves i nens, per la defensa i protecció del medi ambient. Per la intel·ligència, per la cultura, per l'educació, per la veritat. Per la llibertat, per la tolerància, per la inclusió, per la memòria. Per la humanitat. (EZLN, 2001: 167).

En diversos moments històrics agents socials de diferents tipus han criticat l'estat de coses presents i han dut a terme declaracions, protestes, alçaments, etc. que expressen aquestes crítiques. Així mateix, s'han portat a terme accions que busquen transformar aquest estat de coses. Propostes per a reformes legals, revolucions, plans, projectes, ocupacions de terres, comunes i una llargària etc. han sorgit com a formes d'acció col·lectiva que proposen nous significats i formes de vida. Aquestes crítiques i accions han emergit en contextos socials i històrics específics i diferents –i de vegades oposats– de les formes dominants d'entendre i viure en aquests contextos.

En la cita que hem posat al principi d'aquest nucli de coneixement, podem veure com l'EZLN defineix una sèrie de valors que animen gran part de la seva acció col·lectiva. La justícia, el respecte, els drets, etc. són conceptes que ells defineixen com a pilars sobre els quals s'han de regir les relacions socials entre les persones, entre els pobles i els seus governants, entre les lleis i la gent, etc. Declaren, des de la selva de Chiapas a Mèxic, per quins valors val la pena lluitar en aquests moments històrics.

Si fins ara hem vist en aquest mòdul diverses perspectives teòriques i epistemològiques discutides en l'àmbit de les ciències socials i la seva vinculació amb el concepte de *problemes socials*, ja sigui acceptant-lo com a vàlid o qüestionant-lo, en els nuclis de coneixement sobre acció col·lectiva veurem com diverses formes d'acció social sorgeixen com a propostes de transformació social. Aquestes formes d'acció col·lectiva defineixen certes situacions com a problemàtiques, injustes o dignes de canvi. És important destacar que la concepció que utilitzarem aquí d' *acció social* es distingeix de la noció d'intervenció social que hem treballat.

Vegeu també

Sobre acció col·lectiva podeu veure el nucli de coneixement "Constitució d'actors i redefinició de significats" del mòdul "Com sabem que hi ha un problema social?" i el nucli "Acció col·lectiva per a la transformació" del mòdul "Què fem davant d'un problema social?"

La noció d'intervenció social remet al coneixement expert produït des de les disciplines en ciències socials per a definir problemes socials i les diverses formes d'afrontar-los. La d'acció social, per contra, es basa en el fet que la definició de què és digne de transformació es faci des de grups d'interès que es considerin subjectes d'acció col·lectiva per a denunciar i actuar sobre algun fenomen.

En aquest sentit, en aquest nucli de coneixement no es tractarà dels conceptes i teories sobre el que tradicionalment és entès com un problema social que puguin donar-se des de diferents agents d'acció col·lectiva o moviments socials, ja que serien tants com iniciatives d'acció social hi hagués; sinó que es revisaran marcs de comprensió per a entendre com és que certs fenòmens són definits com a injustos des del punt de vista d'alguns agents socials. Ja sigui considerant-se certs fenòmens problemes socials o redefinint situacions que s'entenen així en el marc de les intervencions socials tradicionals.

A continuació treballarem sobre quines són les idees principals que permeten pensar en aquestes formes d'acció.

- Per a poder pensar la transformació social des de l'acció col·lectiva és necessari entendre que hi ha grups socials que expressen un cert **descontentament** amb l'estat de coses on estan imbuïts.
- Per a actuar cap a formes de transformació de certes situacions, és necessari pensar que el canvi d'aquestes situacions és **possible** i també **desitjable**, ja que es desenvolupen accions que van dirigides a transformar aquestes situacions.
- Aquestes accions es duen a terme a partir d'actors socials que es defineixen com a **agents** d'acció política, atès que es tracta de grups, organitzacions, etc. que actuen en l'àmbit social per a fer les seves reivindicacions i proposar formes alternatives de definir i redefinir diversos fenòmens com a "problemes socials" o certes condicions com a "dignes de transformació".

5.1. Cert descontentament amb l'ordre social

Si hi ha grups socials que aixequen la seva veu per a protestar sobre algun assumpte, aquests, lògicament, consideren que hi ha elements de l'ordre social actual que no són, segons les diferents propostes, com haurien de ser. És, per tant, necessari que es tingui noció que la societat té algun tipus de defecte per a poder pensar que és necessària l'acció d'agents per a un canvi per mitjà de l'acció col·lectiva.

La perspectiva funcionalista, per exemple, considera que els actes d'aquells que segueixen la norma són funcionals i adaptatius, mentre que els que s'aparten de la norma o hi van en contra es consideren disfuncionals o no adaptatius. És per això que interpretacions de l'acció col·lectiva com, per exemple, la dels moviments de massa de Le Bon (1895) assumeixen que les persones, en certes situacions massificades responen a reaccions irracionals diferents de les conductes adaptatives que podrien tenir en la seva vida quotidiana.

Les interpretacions de l'acció col·lectiva, des de l'òptica del funcionalisme, consideren l'acció col·lectiva com un fruit o bé d'esclats emocionals momentanis o bé de desajustaments personals. En aquest cas, la resposta més clara del sistema cap a aquests grups serà o bé la repressió o bé el control social per mitjà de programes d'intervenció que puguin, des d'aquesta perspectiva, servir per a reorientar les conductes desadaptades dels individus.

Ara bé, des de perspectives conflictivistes o crítiques de la societat la situació és molt diferent. L'acció col·lectiva és entesa com una acció continuada encaminada a promoure o resistir canvis en la societat o grup de què forma part.

Es considera que hi ha uns significats i pràctiques socialment dominants que és possible qüestionar. L'acció col·lectiva, en aquest context, s'entendria com a formes en què un cert grup social mostra el seu descontentament amb aquests significats i pràctiques.

Així, és en el nivell del discurs públic que tots els integrants d'una societat o d'un sector específic d'aquesta hi estan involucrats, ja que és allí on es localitza l'espai de producció dels discursos sobre els fets de la realitat. Aquests es desenvolupen per mitjà d'interaccions d'actors directament o indirectament involucrats en la realitat considerada.

Aquest és un espai privilegiat de l'acció col·lectiva; ja que aquesta acció moltes vegades és dirigida cap a –o té l'efecte de– qüestionar i problematitzar significats i pràctiques.

L'acció col·lectiva crea i redefineix significats presents en allò social per mitjà d'interpretacions, qüestionaments i pràctiques que sorgeixen en uns espais socials determinats.

Això permet destacar la funció que es considera més important en els moviments socials: desafiar les interpretacions dominants sobre diversos aspectes de la realitat.

Hi ha lògiques de dominació funcionant en les nostres societats, i hi ha també innombrables esforços per part d'actors per a construir un significat utilitzant els recursos de què disposen. (Melucci, 1998: 378)

La contribució més important dels moviments socials és que han donat la possibilitat de donar noms distints a problemes i la possibilitat de redefinir els marcs cognitius i alhora els interpersonals de la vida social. A diferència de la intervenció social, aquesta possibilitat de definició dels moviments d'acció col·lectiva no està generalment avalada per la legitimació del coneixement científic o expert. Sovint, com veurem en el mòdul "Com sabem que hi ha un problema social?", des d'aquestes accions es produeixen formes alternatives a les dominants d'entendre certs fenòmens socials.

Reflexió

Penseu un moment en com les denúncies i significats que han encunyat diferents moviments socials han penetrat en la nostra vida quotidiana. El fet, per exemple, de reciclar les deixalles i dur-les a diferents contenidors té a veure amb les denúncies que ha fet el moviment ecologista amb relació a la contaminació produïda per les deixalles de l'activitat humana.

En un altre cas com pot ser, per exemple, el qüestionament cap a l'obligatorietat del servei militar, també veiem que les nostres opinions actuals estan influïdes per les discussions que es van fer públiques amb motiu del moviment antimilitarista i d'insubmissió.

De la mateixa manera, podem veure com les diferents formes d'acció col·lectiva han influït en les maneres en què veiem diferents assumptes com el paper de la dona en la societat, les actituds xenòfobes, la discriminació cap a diferents col·lectius, etc.

Així, una col·lectivitat vivint en una situació de patiment o malestar pot arribar a interpretar aquesta situació com a injusta, criticant aspectes de la societat que es consideren dignes de transformació.

Al mateix temps que aquests significats es construeixen, les persones involucrades també es transformen, i es constitueixen tant les visions del món que sostindran, com el mateix agent de transformació social. D'aquesta manera el resultat de l'acció col·lectiva és l'articulació d'una lluita en què un cert grup, organització, col·lectivitat qüestiona la temptativa de definicions restrictives dels seus membres.

5.2. Possibilitat i desig del canvi

En segon lloc, una altra idea necessària per a pensar l'acció social és la possibilitat que les raons del descontentament amb l'ordre social es puguin superar per alguna forma d'acció humana conscient. Aquesta idea no ens remet a una destinació ineludible dels éssers humans sinó justament que les persones tenen la capacitat de transformar el seu entorn en diferents mesures. L'agència dels éssers humans és capaç de produir canvis en la societat. Fent referència a aquesta idea, De Francisco afirma que l'il·lustrat del segle XVIII sostenia

la idea segons la qual la infelicitat humana no es devia a la fortuna o a l'ordre natural i immutable de les coses sinó a la manera que estava organitzada la societat, a l'ordre social (De Francisco, 1997: 31)

Vegeu també

Podeu veure aquesta informació sobre la generació de formes alternatives a les dominants en el nucli de coneixement "Constitució d'actors i redefinició de significats" del mòdul "Com sabem que hi ha un problema social?"

Exemple

Moviments socials com les Madres de la Plaza de Mayo, el moviment de pobladors a Xile, el moviment industrial al Brasil, etc., són exemples d'accions col·lectives que qüestionen les ideologies del passat recent.

Així sorgeix la idea que és possible transformar fenòmens o situacions que d'una altra manera haguessin estat entesos com a divins o immutables.

Una vegada que és possible pensar que es pot influir sobre el fet social per a transformar aspectes del context que creen descontentament en certs grups, s'han donat interpretacions sobre l'acció col·lectiva i els moviments socials que discuteixen de quina manera és possible aquesta influència.

D'una banda, la teoria de la **mobilització de recursos** assumeix –com contrapès a les teories de moviments de massa anomenades anteriorment– que les accions col·lectives segueixen la lògica de grups racionalment organitzats que desenvolupen pràctiques que busquen objectius determinats. D'aquesta manera, aquests grups s'organitzen i coordinen per mitjà de decisions estratègiques, per a mobilitzar els recursos propis i d'altres agents socials a la recerca dels objectius proposats.

D'altra banda, la teoria de les **oportunitats polítiques** estudia com els factors o processos culturals creen oportunitats –i límits– per a l'activitat que sorgeix de diferents agents socials. Així, es busca reflexionar sobre el grau en què és probable que els grups siguin capaços d'accedir al poder i manipular el sistema polític; és a dir, l'estructura institucional i la disposició ideològica dels qui tenen el poder.

Per a la teoria d'oportunitats polítiques, algunes de les dimensions que es poden estudiar són la fragmentació de l'elit i el conflicte, la presència d'aliats dels grups d'interès en llocs de poder, l'obertura o tancament de la política; és a dir, el sistema de decisions polítiques que regna, etc. Aquestes dimensions restringeixen o faciliten simultàniament l'acció col·lectiva a un ampli ventall de grups d'oposició.

Així, s'estudia el context social en què certes mobilitzacions tenen sentit i es desenvolupen i creixen; d'altres, en canvi, no. Aquesta anàlisi més estructural, és no obstant això, matisada per McAdam (1998) quan afirma que si bé les oportunitats obren el camí per a l'acció política, els mateixos moviments també creen les oportunitats. En aquest sentit, es crea una relació dinàmica.

La teoria de mobilització de recursos se centra en l'agència pròpia dels subjectes o protagonistes de l'acció col·lectiva, emfatitzant en el seu caràcter racional i la recerca conscient i organitzada dels objectius de l'acció. La d'oportunitats polítiques reflexiona sobre l'estructura social i política que permet i limita l'acció d'aquestes col·lectivitats o grups.

Aquí es reproduïx en certa mesura el debat sobre la relació entre l'agència dels subjectes i l'estructura que permet aquesta acció.

En aquest sentit, autors com Melucci (1998), intentant transcendir aquesta discussió, proposa que s'ha de fer una anàlisi "sistèmica" quant a les diferents formes d'acció col·lectiva. Amb això vol dir que l'anàlisi s'ha de basar en l'estudi de les forces que hi ha en joc en diferents contextos per al sorgiment i repro-

ducció d'aquestes accions. Conclou que l'acció col·lectiva s'ha de considerar una interacció d'objectius, recursos i obstacles, una orientació intencional que és establerta dintre d'un sistema d'oportunitats i coercions.

Els moviments són sistemes d'acció que operen en un camp sistèmic de possibilitats i límits. Les maneres en què es construeix aquesta acció és una connexió concreta entre orientacions i oportunitats i coercions sistèmiques.

Giddens (1967) en parlar de la relació entre agència i estructura, arriba a la conclusió que els éssers humans produeixen la societat però ho fan com a éssers històricament situats, no en condicions de la seva pròpia elecció. Les estructures no s'han de conceptualitzar simplement imposant coercions a l'activitat humana, sinó en el sentit de permetre-la. A això, l'autor ho anomena la *dualitat de l'estructura* . Els actors també hi participen: estructuren i són estructurats per la societat.

En resum, encara que les persones estiguin condicionades per l'ambient, el canvi social és possible. Els agents socials organitzats dinamitzen la seva acció en l'entramat de condicions existents en certs contextos socials i, al mateix temps, transformen aquestes condicions per mitjà de pràctiques i protestes que, de maneres diferents, qüestionen les formes de vida i els significats existents.

Exemple

Segons l'estudi fet per l'Equip d'Anàlisi Política de la UAB (2002), podem veure com el moviment okupa a Catalunya, per exemple, s'ha transformat tant per les accions concretes dels seus membres com per les contingències socials i polítiques que hi ha hagut des del seu naixement.

Encara que les primeres ocupacions (inspirades en moviments d'aquest tipus en països com Anglaterra) daten del 1984, hi va haver un canvi important amb motiu de les mobilitzacions en contra dels Jocs Olímpics de Barcelona de 1992 que van desembocar en una denúncia a l'especulació immobiliària. Aquests esdeveniments van enfortir la creació de xarxes entre diverses mobilitzacions i l'experimentació de formes de vida diferents de les majoritàries.

La resposta des dels poders públics va ser a partir del 1996 amb l'entrada en vigor del nou codi penal en què es penalitza l'ocupació pacífica d'immobles. A partir d'aquest moment va començar un espiral de desallotjaments. Aquest context va produir una radicalització del moviment i un increment de la seva presència pública i de les seves xarxes de solidaritat, al mateix temps que van créixer les simpaties cap al col·lectiu.

Aquest moviment, d'una banda, ha fet evident problemes com ara l'especulació immobiliària, la falta d'accés de la joventut a recursos d'habitatge i, d'una altra, ha estat capaç de portar a terme formes de vida en comú i, en molts casos, proliferació d'activitats alternatives en llocs diferents.

L'exemple al marge mostra com tant l'agència de les persones implicades en els moviments com el context on es materialitzen les accions col·lectives es relacionen per a produir diferents formes d'acció política i els significats que se'n desprèn. A quins actors es respon, quines són les aliances que es creen,

de quina manera s'actua en situacions concretes, quines propostes es donen com a alternatives a les relacions dominants, etc. seran temes que tindran rellevància en l'estudi de l'acció col·lectiva.

5.3. Agents col·lectius

La tercera idea que hem identificat com a primordial per a parlar d'acció col·lectiva té a veure amb quins actors porten a terme l'acció transformadora. El canvi social pressuposa alguna idea d'agent col·lectiu, una localització des de la qual s'actua. Així, s'ha de pensar **qui** pot declarar, empipar-se, protestar, actuar.

L'agent de l'acció col·lectiva està mogut per la voluntat d'actuar per a ser reconegut com actor social. Aquest, al seu torn, és definit com algú que actua en el sentit de modificar l'ambient social i material on es troba. Així, els agents socials que es mobilitzen no estableixen relacions de conformitat amb l'ambient, sinó que la relació que s'estableix amb el context social en què es desenvolupen cerca la transformació, ja sigui en les relacions de divisió del treball, les relacions de poder, les orientacions culturals, o entre d'altres.

El lloc des d'on s'actua cap a la transformació social és un tema que ha estat àmpliament discutit tant en àmbits acadèmics com a l'interior de diferents iniciatives d'acció col·lectiva.

Des de les perspectives marxistes, es proposa que el subjecte d'acció col·lectiva és la classe obrera. Els anomenats *moviments socials tradicionals* es caracteritzen per la mobilització de la **classe obrera** conformada per les persones que es troben situades en l'estructura social de tal manera que han de vendre la seva força de treball dintre del sistema capitalista.

La classe obrera, moltes vegades agrupada al voltant de la lluita sindical, es proclama agent de canvi social en fer diferents tipus de crítiques, revoltes, vagues, etc. amb l'objectiu de qüestionar el sistema capitalista existent o aconseguir reivindicacions concretes per a millorar la seva qualitat de vida.

En aquest cas, l'agent social que es mobilitza i que mostra un descontentament amb l'estat de coses, alhora que busca transformacions en aquest estat de coses, es defineix a partir de la sèrie d'accions col·lectives que s'han fet des dels grups de persones treballadores organitzades.

Vegeu també

Les perspectives marxistes són tractades més extensament en el nucli de coneixement "Posicions de subjecte i articulacions: una proposta per a la reflexió i l'acció" del mòdul "Què fem davant d'un problema social?".

Per als anomenats *nous moviments socials*, les mobilitzacions que s'han fet a partir de la dècada dels seixanta aproximadament han tingut com a característica principal, a diferència de la lluita obrera, la constitució de grups socials basant-se en les identifikacions entre si de persones que compartien una certa característica (com per exemple: dona, negre, homosexual...).

Com veurem més endavant, aquests mètodes no són els únics mitjançant els quals es poden desconstruir aspectes de la nostra realitat social. També podem citar l'**anàlisi de la retòrica** (Billig, 1990) que estudia la manera en què utilitzem recursos lingüístics per a construir versions justificables de certs esdeveniments en l'interior d'un debat i com l'expressió de qualsevol punt de vista passa per un procés de construcció retòrica; o bé **els mètodes genealògics** que estudien el desenvolupament de pràctiques i discursos en contextos sociohistòrics específics amb la intenció d'explicar la constitució i manteniment de "les veritats científiques" i els seus efectes de poder.

Les característiques compartides per uns grups socials determinats, segons els mateixos moviments, situen les persones pertanyents a certes categories en condicions socials i culturals (i de vegades econòmiques) en què se les defineix com a *desviades* de la norma general. Aquestes persones es consideren els "altres" respecte a una matriu social majoritària.

A partir de les identifikacions amb aquestes categories de subjecte s'han conformat grups com a "agents de canvi social" que han pres accions per a lluitar contra les diferents formes de discriminació (com per exemple el patriarcat, el racisme, l'homofòbia...). Es reclamen, d'una banda, drets d'igualtat pel que fa a les altres persones sense aquesta característica diferencial i, d'una altra, dret a la diferència en el sentit de promoció de polítiques o formes de vida que donin compte de l'especificitat d'aquests actors socials.

Exemple

En el moviment feminista el subjecte **dona** s'erigeix com un agent d'acció col·lectiva per a qüestionar i problematitzar les diferents formes de discriminació de què són objecte les dones en una societat patriarcal. L'experiència pròpiament femenina seria, en aquesta proposta, el nucli d'articulació entre dones, atès allò comú que poden tenir aquestes experiències (Violi, 1997).

Des del moviment feminista s'han fet diversos tipus de denúncia cap als significats majoritaris quant a la posició de la dona en la societat, enfrontant-se a les injustícies quotidianes en els àmbits familiars, laborals, d'oci, etc., i buscant el reconeixement dels drets de les dones.

S'han proposat també múltiples formes d'acció col·lectiva, com ara reivindicacions concretes quant a salaris i llocs de treball, denúncies d'agressions sexuals fetes a dones, manifestacions públiques a favor de polítiques d'igualtat, grups de dones..., i un llarg etcètera que busquen transformacions pràctiques (com pot ser la promulgació de lleis més justes) i simbòliques.

Actualment, en la discussió sobre la idea d'un agent col·lectiu des del qual es prenen accions de transformació social, es qüestiona la idea que aquest agent social s'entengui com un grup de persones amb característiques comunes. Tant la idea de classe social –que assumeix les persones que estan situades en un cert lloc de l'estructura social com a persones treballadores– com la idea d'identitats fixes –que assumeix trets característics que defineixen una identitat–, tendei-

xen a entendre les posicions que ocupen diferents persones, grups, col·lectius, etc., al voltant d'una categoria comuna, com pot ser, per exemple, la categoria classe social o dona.

Encara que s'assumeix que és necessari un punt de partida des del qual els agents socials es mobilitzin en els diferents contextos socials, es critica que aquests agents socials siguin necessàriament entesos entorn de categories fixes que remetien a un subjecte col·lectiu homogeni entre si.

Així, es treballa amb la noció de posicions **de subjecte** per mitjà de la manera com s'assumeix que les posicions des de les quals s'actua puguin entendre's com a identificacions momentànies no necessàriament lligades a una identitat col·lectiva.

Vegeu també

El concepte de posicions de subjecte es tractarà en el nucli de coneixement "Posicions de subjecte i articulacions: Una proposta per a la reflexió i l'acció" del mòdul "Què fem davant d'un problema social?", dintre de la perspectiva situada de la intervenció social, com a eina per a pensar les diverses formes de relació entre agents, grups, etc., que es poden donar en aquest àmbit.

Així, aquesta perspectiva intenta prendre les discussions fetes en l'àmbit de l'acció col·lectiva per a mirar els efectes de les pràctiques majoritàries d'intervenció social que es donen actualment.

El concepte de posicions de subjecte, aleshores, postula que els agents d'acció col·lectiva mai no acaben de constituir-se en si mateixos i entre si; sinó que estableixen distintes posicions d'acord amb les quals es formen punts de concentració que ordenen, amb les seves respectives pràctiques i lògiques, el discurs social.

En aquest sentit, la posició des de la qual s'actua s'entendria conformada en l'acció mateixa, definint-se i redefinint-se contínuament per mitjà d'identificacions momentànies que no s'explicarien a partir d'una noció d'agent social unificat que emprèn l'acció.

Aquestes posicions de subjecte no reben un lloc assignat en l'espai social, ja que en el seu imprevisible recorregut, conformen, al mateix temps, el seu propi espai. (Mires 1993: 144)

Veiem, així, com des de diferents localitzacions d'agents col·lectius es constitueixen fenòmens com a problemàtics o es creen significats per a qüestionar valors majoritaris de la societat.

En els pròxims nuclis de coneixement dedicats a l'acció col·lectiva veurem com des d'agents col·lectius concrets –articulats de maneres diferents– es defineixen unes situacions determinades de manera diferent de les socialment majoritàries, mostrant descontentament amb formes actuals de definició i pràctiques socials i assumint la possibilitat i el desig de transformar-les.

Vegeu també

Sobre l'acció col·lectiva podeu veure el nucli de coneixement "Constitució d'actors i redefinició de significats" del mòdul "Com sabem que hi ha un problema social?" i el nucli "Acció col·lectiva per a la transformació" del mòdul "Què fem davant d'un problema social?"

Resum

L'acció col·lectiva es diferencia de la intervenció social en el fet que la definició d'allò digne de transformació es fa des de grups d'interès i no des del coneixement expert de les ciències socials.

Per a pensar l'acció col·lectiva cap a la transformació social és necessari que, des de grups d'interès, es consideri que hi ha condicions socials que és necessari canviar.

Des de processos d'acció col·lectiva, la transformació social és possible i desitjable. Aquesta es fa en un entramat d'orientacions, condicions de possibilitat i coercions sistèmiques.